

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky

Jazyková expresivita ve sportovních rubrikách
Mladé fronty DNES a deníku Blesk

The expressiveness of language in the sport sections of newspapers Mladá fronta DNES and
Blesk

Bakalářská diplomová práce

Markéta ŠULEJOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Viktor Jílek, Ph. D.

Olomouc 2017

Prohlášení:

Čestně prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a dalších uvedených informačních zdrojů. Práce obsahuje 90 779 znaků.

V Olomouci dne

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu Mgr. Viktoru Jílkovi, Ph. D. za ochotu, čas a cenné rady, které mi jakožto vedoucí práce věnoval. Dále děkuji svým blízkým a rodině za podporu během psaní bakalářské práce i během celého studia.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá výskytem expresivních prostředků ve sportovním zpravodajství deníků Mladá fronta DNES a Blesk. V teoretické části je vypracovaná taxonomie expresivních prostředků v rovině morfologické a v rovině lexikální. V praktické části bakalářské práce je pak taxonomický systém použit jako aplikační rámec pro morfologickou a lexikální analýzu. Data získaná analýzou slouží ke komparaci využívání jednotlivých expresivních prostředků ve sportovním zpravodajství obou periodik.

Klíčová slova

expresivita, morfologie, lexikologie, zpravodajství, sport, Mladá fronta DNES, Blesk

Abstract

This bachelor thesis examines the presence of expressive means in the sport sections of daily newspapers Mladá fronta DNES and Blesk. The theoretic part of this thesis covers the taxonomy of expressive means in the morphological and lexical level. The practical part demonstrates how the taxonomic system is used as an application framework for morphological and lexical analysis. Data obtained from this analysis are used to compare the usage of individual expressive means in the sport sections of both newspapers.

Keywords

expressivity, morphology, lexicology, news, sport, Mladá fronta DNES, Blesk

1 Obsah

1	Obsah.....	6
2	Úvod.....	8
3	Expresivita.....	11
3.1	Typologie expresivity	12
3.2	Hodnotící charakter expresivních výrazů	13
3.3	Expresivita v morfologické rovině	14
3.3.1	Expresivita inherentní v morfologické rovině	15
3.3.1.1	Expresivita hláskového skladu slova.....	15
3.3.1.2	Expresivita daná příponami slova	16
3.3.1.2.1	Expresivita daná příponami u substantiv maskulin	17
3.3.1.2.2	Expresivita daná příponami u substantiv feminin	19
3.3.1.2.3	Expresivita daná příponami u substantiv neuter (kromě deminutiv).....	20
3.3.1.3	Expresivita slov hybridních.....	20
3.3.1.4	Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost	21
3.3.1.5	Expresivita vznikající významovou změnou slovtvorného typu.....	21
3.3.1.6	Expresivita působená reduplikací	22
3.3.1.7	Expresivita v oblasti kompozice slova	22
3.3.1.8	Expresivita substantivních deminutiv	23
3.3.1.9	Expresivita daná užitím koncovek	24
3.4	Expresivita v lexikální rovině	25
3.4.1	Expresivita slova.....	25
3.4.2	Expresivita inherentní v lexikální rovině	25
3.4.2.1	Expresivita hlásková	26
3.4.2.2	Expresivita slovtvorná.....	26
3.4.2.3	Expresivita lexikálně sémantická.....	27
3.4.2.3.1	Expresivita částic	27
3.4.2.3.2	Expresivita citoslovcí	28
3.4.2.3.3	Expresivita frazémů a idiomů	28
3.4.3	Expresivita adherentní v lexikální rovině.....	30
3.4.4	Expresivita kontextová.....	32
3.4.5	Hodnotící charakter expresivních výrazů v lexikální rovině.....	33
3.4.5.1	Expresiva s citovým příznakem pozitivním	33
3.4.5.2	Expresiva s citovým příznakem záporným.....	34
4	Praktická část.....	36

4.1	Metodika analýzy sledovaných vzorků.....	36
4.2	Identifikace expresivních výrazů a jejich zařazení do taxonomie	37
4.3	Výsledky analýzy	39
4.3.1	Expresivita v rovině morfologické.....	39
4.3.1.1	Mladá fronta DNES	39
4.3.1.2	Blesk.....	40
4.3.2	Průměrná četnost na hypotetický text	41
4.3.3	Komparace	41
4.3.4	Expresivita v rovině lexikální.....	43
4.3.4.1	Mladá fronta DNES	43
4.3.4.2	Blesk.....	44
4.3.5	Průměrná četnost na hypotetický text	45
4.3.6	Komparace	45
4.4	Přítomnost hodnocení v lexikální rovině	46
4.4.1	Výsledek analýzy a komparace	48
	Závěr	49
	Seznam použitých zkratk.....	53
	Seznam použité literatury.....	54
	Seznam tabulek.....	56
	Přílohy.....	57

2 Úvod

Média jsou v této moderní době nedílnou součástí každodenního života. Neustále se vyvíjí a navzájem se překonávají. Proto, aby si udržela vysokou sledovanost, poslechovost a čtenost, je pro ně důležité přicházet s novými a atraktivními tématy. Důležitý je také způsob jejich zpracování, který by měl být lákavý a poutavý. Toho média dosahují pomocí procesu aktualizace,¹ nebo také aktivizace. Ta na diváka působí ve všech směrech. Aktivizační prvky identifikujeme jak v televizi, na internetu, tak v rádiu i v novinách. V psaných projevech aktualizace působí jak na úrovni obrazu, grafického uchopení textu, nebo jeho tematického ukotvení, tak na úrovni jazykového zpracování. Jak uvádí Grepl², aktualizovány mohou být prvky všech gramatických úrovní spisovného jazyka. Nejčastěji se aktivizační prostředky využívají v lexikální rovině. V rámci lexika jsou produktivním způsobem využívána především neobvyklá pojmenování, nepřímá pojmenování, frazeologismy a expresivita. A právě na problematiku expresivity se zaměříme v naší bakalářské práci. Expresivní prostředky totiž neslouží pouze k pojmenování reality. Publiku předávají i něco navíc, a to především své hodnocení na danou problematiku.

V této bakalářské práci se zaměříme na výskyt expresivních prostředků v tištěných médiích. Téma předkládané práce se týká výskytu morfologické a lexikální expresivity ve sportovních rubrikách Mladé fronty DNES a deníku Blesk.

Pro zpravodajství existují zásady, které by měla média splňovat. Jednou z nich je faktor neutrality, který bývá porušován především výskytem aktualizacních prostředků, a tedy i expresivity. Obecně by se příznakovost ve zpravodajství vyskytovat neměla, ale současný trend je takový, že do něj stále častěji proniká. K analýze jsme si vybrali sportovní žurnalistiku, která je svým způsobem specifická a proces aktualizace je pro ni typický. Jelikož se budeme zabírat sportovním zpravodajstvím a vzhledem k tomu, že deník Blesk je bulvární³ a Mladá fronta DNES se prezentuje jako největší seriózní deník⁴ předpokládáme, že výskyt expresivních výrazů bude nižší v Mladé frontě DNES.

¹ Podle Grepla vzniká aktualizace záměrnou odchylkou od standardního vyjadřování.

² (Grepl, a další, 2012 stránky 769-770)

³ HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. Karel Hviždála: České noviny o prázdninách 2007. ihned.cz [online]. [citováno 2017 – 04 – 15]. Dostupné z: http://ihned.cz/c4-10036830-21695700-000000_d-karel-hvizdala-ceske-noviny-o-prazdninach-2007

⁴ MEDIÁLNÍ SKUPINA MAFRA. Mladá fronta DNES. mafra.cz [online]. [citováno 2017 – 03 – 14]. Dostupné z: <http://www.mafra.cz/portfolio.aspx?y=mafra/portfolio-mfd.htm>

Bakalářská práce má tři základní cíle. Prvním z cílů, který definujeme v teoretické části, je vymezení expresivity a zpracování taxonomie. Vzhledem k omezenému rozsahu bakalářské práce budeme věnovat pozornost rovině lexikální a morfologické. Je to proto, že spolu obě roviny do určité míry souvisí a ve členění se překrývají. Taxonomii vytvoříme pomocí kompilace z lingvistické literatury, která se expresivitou zabývá. Zároveň budeme sledovat, zda je s expresivitou spojeno hodnocení a pokud ano, uvedeme, zda je kladné nebo záporné. V teoretické části ke všem druhům expresivních prostředků uvedeme, tam kde to bude možné, dva příklady z analyzovaných vzorků.

Druhým z našich cílů bude analýza výskytu četnosti expresivních prostředků v Mladé frontě DNES a v deníku Blesk. Analýza bude tvořit praktickou část naší práce. Vytvořenou taxonomii použijeme jako analytický rámec pro lexikální a morfologickou analýzu. Vzhledem k nepoměrnému rozsahu a velikosti jednotlivých článků v denících Mladá fronta DNES a Blesk budeme jednotlivé jevy sledovat v hypotetickém textu o délce 1 000 slov. Do hypotetického textu zahrneme i titulky. Jelikož jsou předmětem této práce autorské texty žurnalistů, námi zvolený hypotetický text nebude obsahovat citace. Parafráze zanecháme (viz dále). Sledované vzorky budou za období patnácti po sobě jdoucích vydání zkoumaných periodik. Analyzována budou vydání od pondělí do pátku. Vynechána budou víkendová vydání, protože Mladá fronta DNES v neděli nevychází a je součástí sobotního vydání. Tudíž by články byly nepoměrné. Expresivní prostředky tedy budeme identifikovat ve třiceti vzorcích, v 15 z Mladé fronty DNES a v 15 z Blesku, kdy každý z nich bude mít 1 000 slov. Provedeme analýzu a kvantifikujeme jednotlivé jevy. Ty následně přepočítáme. Kritérium přepočtu bude počet expresivních prostředků na jeden hypotetický text o délce 1 000 slov za jednotlivé periodikum. Četnost jednotlivých typů u každého periodika zaznamenejme do tabulek a uděláme syntézu dat.

Třetím cílem naší práce bude komparace, syntéza a interpretace zjištěných skutečností. Za jednotlivými jazykovými rovinami, tedy za námi sledovanou rovinou morfologickou a lexikální, bude provedená komparace výskytu expresivních prostředků v Mladé frontě DNES a deníku Blesk. Následovat budou průběžné dílčí interpretace. Poté představíme výsledky, tedy, ve kterém periodiku je expresivita užívána častěji a který typ expresivity se vyskytuje nejčastěji.

V závěru naší bakalářské práce shrneme jednotlivé výsledky a budeme interpretovat zjištěná data.

Vzhledem k nedostatku odborné literatury na toto téma pro nás bude primárním zdrojem monografie *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství* V. Jílka. Dále budeme vycházet především z *České stylistiky* J.V. Bečky, *Nauky o slovní zásobě* B. Hausera, *Expresivní slova v současné češtině: Studie lexikologická a stylistická* J. Zimy a *Současné češtiny* M. Čechové. Využijeme také obecnou literaturu zabývající se lexikální a morfologickou expresivitou v užití publicistice.

V příloze bakalářské práce budou doloženy všechny analyzované materiály. Přiložíme jak námi vytvořený hypotetický text o délce 1 000 slov, tak jednotlivé články sportovního zpravodajství deníků Mladé fronty DNES a Blesk, ze kterého jsme výsledných 1 000 slov hypotetického textu vyňali.

3 Expresivita

Za primární funkci expresivity obecně považujeme proces sebevyjádření. Autor se pomocí jakýchkoliv expresivních výrazových prostředků snaží o projev vyjádření emočního stavu a uvolnění vnitřní emocionality. Případně jde o vyjádření citové reflexe skutečnosti. Takto motivované sdělení pak naplňuje, kromě dalších možných funkcí, především funkci expresivní.⁵

Původce sdělení se také může pomocí vědomého a racionálního užití expresivních jednotek snažit o aktivizaci příjemce, případně o naplnění některé z konativních funkcí. Jelikož je charakter expresiv dominantně hodnotící, jen u malé části expresiv není hodnocení přítomno, slouží expresivita také jako prostředek hodnocení. Jílek⁶ uvádí, že toto užití může být motivováno snahou původce vzbudit u příjemce emoční a citovou odezvu a na jejím základě dosáhnout změny postoje, případně příjemce motivovat k žádoucímu typu jednání. K tomu se přiklání i Minářová⁷, která uvádí, že žurnalistický text není textem nociónálním a pro některé žánry a útvary je příznačné, že persvazivní působení může být zvýrazněno záměrným uplatněním výrazů expresivních.

Předmětem zájmu této bakalářské práce jsou autorské texty žurnalistů. V těch je projev sebevyjádření a vyjádření vlastních citů považován za chybný. Jak uvádí Jílek⁸, takto motivovaná expresivita je v autorských úsecích žurnalistů ve zpravodajství a v publicistice v užším slova smyslu vyloučená, neboť odporuje dílčím stylovým typům, jakožto souborům dílčích stylových norem.

Přítomnost expresivity a vyjádření vlastních citů autorů ve zpravodajství považujeme za nevhodné a neprofesionální. Naopak v rámci publicistiky považujeme expresivitu jako prostředek produktivní. Jako další problémem ve zpravodajství pak shledáváme snahu autora o přímé ovlivňování příjemce.

Jak uvádí Zima⁹, expresivita jako jazykový jev není problémem jenom lexikologickým, ale proniká i do všech ostatních rovin jazyka. Těmi jsou morfologická, syntaktická, textová a zvuková. Podle Minářové¹⁰ není zdrojem výběru expresivních

⁵ (Jílek, a další, 2015 str. 78)

⁶ Tamtéž

⁷ (Minářová, 2011 str. 233)

⁸ (Jílek, a další, 2015 str. 78)

⁹ (Zima, 1961 str. 5)

¹⁰ (Minářová, 2011 stránky 234,235)

prostředků jen spisovná čeština. Expresivita se týká těch prostředků, které spadají i do poloutvarů národního jazyka, tedy slangu a argotu, a útvarů národního jazyka. V žurnalistických textech se tak mohou objevovat jak výrazy z hovorové vrstvy spisovného jazyka, tak výrazy obecně české. V maximální míře žurnalisté využívají expresivní povahy slangu.

Jak jsme již zmínili, expresivita se realizuje ve všech rovinách jazyka. Jelikož je předmětem zkoumání naší práce tištěný komunikát, nebudeme se věnovat rovině zvukové. Vzhledem k rozsahu práce vynecháme také rovinu syntaktickou a textovou.

Rovinami našeho zájmu jsou rovina morfologická a lexikální. Tyto dvě roviny jsme si vybrali především proto, že taxonomie expresivních prostředků v obou rovinách spolu souvisí.

3.1 Typologie expresivity

J. Zima jako první definoval trojí členění expresivity v lexikální rovině. Za základní členění tedy považujeme jeho rozdělení na expresivitu inherentní, adherentní a kontextovou.¹¹ Na základě jeho práce se toto členění stalo výchozí i pro další lingvisty, zabývající se problematikou expresivity. S odkazem na Zimu toto rozdělení uvádí také J. Mistrík ve své práci *Štylistika*, E. Minářová v díle *Štylistika pro žurnalisty*, V. Jílek v *Lexikologii a stylistice nejen pro žurnalisty* a P. Hauser v práci *Nauka o slovní zásobě*.

Zima¹² definuje *expresivitu inherentní* jako typ slovní expresivity poznatelný zřetelně už jazykovým povědomím a bez kontextu. Jak dále uvádí, expresivnost daných jazykových prostředků je neoddělitelnou součástí jejich významů. Slova *neoddělitelnou* užívá Zima ve smyslu dobově relativním. Je totiž obecně známou skutečností, že expresivní slova mohou častým užíváním expresivní povahu ztrácet.¹³

Většina slov naší slovní zásoby nemá znaky expresivity ve svém základním významu. Jsou neutrálními a vyjadřují věcné pojmy jako odraz skutečnosti. Expresivními se teprve mohou stát, a to v jiném kontextu, než ve kterém si zachovávají svůj základní neutrální význam.¹⁴ Tento typ expresivity nazýváme *expresivitou adherentní*.

¹¹ (Zima, 1961 str. 10)

¹² (Zima, 1961 str. 12)

¹³ (Zima, 1961 str. 10)

¹⁴ (Zima, 1961 str. 10)

Třetím typem je *expresivita kontextová*, která je způsobena interferencí dvou lexikálně odlišných stylistických vrstev.¹⁵ Jak uvádí Jílek¹⁶, je založena na kontrastu způsobeném užitím výrazových prostředků, jež neodpovídají kontextu svým věcným významem případně svou pragmatickou charakteristikou. Slovo tedy může působit expresivně aniž by se změnil jeho význam.

Podrobně se těmto typům expresivity budeme věnovat v lexikální rovině (viz níže).

3.2 Hodnotící charakter expresivních výrazů

Jak jsme již zmínili, charakter expresiv je dominantně hodnotící. Z toho plyne hodnotící funkce expresivity. Jak uvádí Čermák s Filipcem¹⁷, z hlediska znakové stránky lexémů je hodnotící charakter (rás) expresiv buďto kvantitativní, nebo kvalitativní. U kvantitativního rázu se jedná zejména o intenzitu a důraz. Kvalitativní je pak obvykle chápán jako polární v opozici na hodnocení kladném a záporném, a to zejména pochvalný – hanlivý, žertovný – posměšný.

Pouze malá část expresiv neobsahuje hodnotící charakter, případně nemá kvalitu přímo vyhraněnou. Jako příklad uvedeme citoslovce *juj*.¹⁸

V morfologické rovině vychází kvalitativní charakteristika z charakteru formantů, tedy předpon, přípon a koncovek. Hodnocení tedy obsahují všechna slova, která jsou tvořena pomocí deminutivních, augmentativních přípon a předpon, či pomocí reduplikací. Kvalita jednotlivých formantů ale není pevně stanovena a může se měnit. V prvním případě se může jednat o přepólování kvality hodnotící charakteristiky, které poznáme na základě kontextu. Slovo obsahující kladné hodnocení se tak na základě kontextu stává záporným a naopak. Druhou možností je, že některá slova tvořená augmentativními či deminutivními příponami neodpovídají rázu hodnocení. V tomto případě se kontext nezohledňuje. Jako příklad můžeme uvést slovo *chlapák*, které obsahuje augmentativní příponu, ale jeho hodnotící charakter je kladný.¹⁹

¹⁵ (Zima, 1961 str. 11)

¹⁶ (Jílek, a další, 2015 str. 59)

¹⁷ (Filipec, a další, 1985 str. 126)

¹⁸ (Jílek, a další, 2015 str. 78)

¹⁹ (Jílek, a další, 2015 stránky 77-80)

Mezi morfologické nehodnotící jednotky patří zdobněliny, jejichž základní význam je nociónální a označují věci kvantitativně menší, například „*stolek*“ ve významu „malý stůl“.²⁰

Základním rysem hodnotících lexikálních jednotek, tedy i hodnotících expresiv, je to, že kromě denotativních sémů obsahují také sém hodnocení.²¹ V lexikální rovině určujeme přítomnost hodnocení na základě sémantické charakteristiky. Zda je u expresivních lexikálních jednotek hodnocení přítomno lze v textech identifikovat na základě konfrontace s neutrálními synonymními pojmenováními, v případě frazému pak lze využít neutrálního či nociónálního opisu. Expresivním frazémem je pojmenování „*Zlatá kaplička*“, jakožto označení pro Národní divadlo. Naopak neexpresivní ráz má frazém „*kočičí hlava*“, jehož metajazykový opis je „dlažební kostka s oblou svrchní stranou.“²²

Přestože nám formanty naznačují, zda expresivní výrazy obsahují kladné nebo záporné hodnocení, v morfologické rovině nejsme schopni určit, jaká kvalita hodnocení je. Charakter hodnocení, kladného či záporného, je totiž vázán na konkrétní lexikální jednotku a nevyplývá nutně z formantu.²³ Příkladem může být slovo *chlapeček*, které přesto, že má deminutivní příponu „-eček“, nemusí být, na základě lexikálně sémantické charakteristiky, nutně kladné. Některá slova pak mohou být nehodnotící. Vzhledem k tomu, že o přítomnosti hodnocení rozhodujeme na základě významu konkrétní lexikální jednotky, nebudeme hodnotící charakter expresivních jednotek určovat v rovině morfologické, nýbrž pouze v rovině lexikální.

Příklad z analyzovaných vzorků: „Co nevidět by mohlo přiskočit další zvučné jméno. Mistra světa a někdejšího *bouráka* NHL.“ (Blesk, 3.1.2017), (slovo *bourák* je tvořeno augmentativní koncovkou -ák, ale hodnocení je kladné. Tudíž neodpovídá rázu hodnocení.);

„Amerika Jaromíra Jágra *žere*...“ (Blesk, 16.1.2017), (SSČ označuje sloveso *žrát* jako zhrubělé, tudíž s negativním hodnocením. V tomto kontextu je ale hodnotící charakter kladný.)

3.3 Expresivita v morfologické rovině

K vytvoření taxonomie v rovině morfologické pro nás bude primární práce J. Zimy, *Expresivita slova v současné češtině*. Jelikož se ale dílčí typologie roviny morfologické a lexikální překrývají, budeme čerpat také z *Lexikologie a stylistiky nejen pro žurnalisty V. Jílka a Nauky o slovní zásobě B. Hausera*.

²⁰ (Hauser, 1980 str. 48)

²¹ (Jílek, a další, 2015 str. 58)

²² (Jílek, a další, 2015 str. 80)

²³ (Jílek, a další, 2015 stránky 79, 80)

3.3.1 Expresivita inherentní v morfoloické rovině

V morfoloické rovině souvisí expresivní charakter slov s jejich podobou, jak s hláskovou, tak slovo tvornou. Expresivitu inherentní v morfoloické rovině nadále dělíme na dílčí typy, a to podle toho, jakým způsobem je přítomnost expresivity ve slovech obsažena.

3.3.1.1 Expresivita hláskového skladu slova

Tento typ expresivity je u slov patrný zejména z hláskové stavby slova. Jak uvádí Zima²⁴ či Hauser²⁵, expresivita slov je dána formanty a sestává z takových hláskových spojení, která nejsou běžná ve slovech neexpresivních.

„Formálním indikátorem expresivity jsou u slov této skupiny jednak neobyčejnost dané hlásky, nebo hláskové skupiny se zřetelem k hláskovému skladu slov neutrálního lexika (typ fňukat), jednak odlišnost modifikace zvukové podoby vzhledem k slovu, které se může jevit jako základní (typ cejtít – cítit).“²⁶

Jílek²⁷ s Hauserem²⁸ shodně uvádí, že do této skupiny expresivních slov řadíme ta slova, která vznikají spojením předopatrových souhlásek *d', t', ň, j* se samohláskami zadní řady, zejména se samohláskou *u*. Zároveň se Zimou to dokládají na příkladech slov *hňup, nekňuba a ňouma*.

Příklady z analyzovaných vzorků: „těla dostanou takovou *t'afku*, že...“ (Mladá fronta DNES, 19.1.2017); „Najdou se fotbalisté, kteří *fňukají*, že...“ (Blesk, 3.1.2017)

Další skupinou slov, které jsou expresivní na základě jejich hláskového skladu, jsou slova, která obsahují velární souhlásku, a to především souhlásku *ch*. Na základě toho za expresivní považujeme například slova *chechtat se a ochechule*.

Příklady z analyzovaných vzorků: „(...), *rozchechtala se*.“ (Blesk, 18.1.2017)

Za expresivní dále považujeme hláskovou skupinu *-ajs/-ajz-*. Jak na základě Němcovy práce uvádí Zima²⁹, tato hlásková skupina se dá i nadále členit, a to na cizí slova přejatá (např. *plavajs, šlajsna, šmajznout*), slova domácího i cizího původu (*trpajzlík –*

²⁴ (Zima, 1961 str. 12)

²⁵ (Hauser, 1980 str. 49)

²⁶ (Zima, 1961 str. 13)

²⁷ (Jílek, 2005 str. 25)

²⁸ (Hauser, 1980 str. 49)

²⁹ NĚMEC, Igor, *Citově zabarvené výrazy s hláskovou skupinou -ajs/-ajz-*, Naše řeč 43, 1960, s.18-26, In ZIMA Jaroslav, *Expresivita slova v současné češtině*, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s.12-13.

trpaslík, maglajs), slova, u nichž tato skupina nastoupila místo kořenného -iz- (zblajznout – zblíznout), slova, u nichž bylo nahrazeno skupinou -ajs/-ajz- původní neexpresivní zakončení (hernajs – hergot) a jako poslední uvádí slova vzniklá připojením afektivní přípony s hláskovou skupinou -ajs/-ajz- k celému slovu (př. čubajzna, tlamajzna).

Podle Zimy³⁰ typ expresivity plynoucí z hláskových změn uvnitř slova bývá součástí derivace a nejednou s expresivní povahou přípony tvoří celkovou expresivitu výrazu. Dokládá to na příkladu substantiv typu *tlusťoch*, *mlad'och*. V tomto případě není expresivita charakterizována pouze příponou -och, ale také střídáním *t-t'*, *d-d'* před zadní samohláskou *o* mezi slovem základním – tlustý, mladý – a odvozeným substantivem.

Expresivita hláskového skladu slova se překrývá s rovinou lexikální. B. Hauser, V. Jílek i E. Minářová ji ve svých pracích zmiňují pod názvem expresivita hlásková. Vzhledem k tomu budeme toto dílčí členění považovat za jednotné jak pro rovinu morfologickou, tak pro rovinu lexikální.

Pokud v analyzovaných materiálech identifikujeme expresivní jednotky tohoto typu, započítáme je jak v rovině morfologické do kategorie expresiv hláskového skladu slova, tak v rovině lexikální do kategorie expresivity hláskové.

3.3.1.2 Expresivita daná příponami slova

Skupinu slov, jejichž expresivita je dána příponami považujeme v rámci morfologie za nejobsáhlejší.³¹ Užité expresivní přípony svou tvarovou a významovou nápadností označují výkyv od neutrálního základu, zpravidla existujícího vedle slova expresivního (př. vrabčisko - vrabec), nebo nahrazovaného ve vědomí mluvčího jiným slovem nebo slovním spojením s podobným věcným významem.³²

Jak uvádí Zima³³, tento výkyv může mít buďto svou stránku kvantitativní (augmentativnost – deminutivnost) nebo kvalitativní (pejorativnost – meliorativnost). Tomuto členění se podrobně ve své práci *Lexikologie a stylistka nejen pro žurnalisty* věnuje V. Jílek, který u vybraných přípon určuje, zda se jedná o znak kvantitativní či kvalitativní, tedy jestli jsou přípony augmentativní nebo deminutivní (viz níže).

³⁰ (Zima, 1961 str. 14)

³¹ Tamtéž

³² (Zima, 1961 str. 15)

³³ Tamtéž

Expresivitu danou příponami slova zjišťujeme ve slovní zásobě jazyka u šesti slovních druhů, a to u substantiv, adjektiv, příslovcí, sloves, číslovek a některých zájmen.³⁴

Dílčí členění expresivity dané příponami slova, které uvádíme v rovině morfologické, považujeme za identické i pro expresivitou slovotvornou, kterou v lexikální rovině vymezuje například V. Jílek, či B. Hauser. Pokud v analyzovaných materiálech identifikujeme expresivní jednotky tohoto typu, započítáme je jak v rovině morfologické do kategorie expresiv daných příponami slova, tak v rovině lexikální do kategorie expresivity slovotvorné.

Expresivitu danou příponami slova dále dělíme na jednotlivé podkapitoly. Nebude – li uvedeno jinak, při zpracování jednotlivých podkapitol budeme čerpat z práce Zimy.

3.3.1.2.1 Expresivita daná příponami u substantiv maskulin

Podle Zimy³⁵, je u substantiv mužského rodu expresivita dána některými příponami u jmen nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen. Zima také poukazuje na Beličovo zjištění³⁶, které uvádí, že jak u jmen činitelských, tak také u jmen nositelů vlastností vystupuje rys záporného hodnocení. Někdy tento znak tkví už v samém základu slova jako jeho vedlejší významový rys.

V češtině je inherentní expresivita u substantiv mužského rodu dána zvláště následujícími domácími příponami:³⁷

-ák – u jmen nositelů vlastností, odvozených od přídavných jmen např. *tvrd'ák*, *tlust'ák*, *slad'ák* aj.

Příklad z analyzovaných vzorků: „sázejí na *mazáky*...“ (Mladá fronta DNES, 4.1.2017); „přišel oblečený jako *vandrák*“ (Blesk, 11.1.2017)

-áč – u jmen nositelů negativních vlastností např. *hrbáč*, *nosáč*, *naháč* aj.

Příklad z analyzovaných vzorků: „uznal po zápase francouzský *vousáč*“³⁸ (Mladá fronta DNES, 3.1.2017); „a amerického *zelenáče*“ (Mladá fronta DNES, 20.1.2017)

-ec – přípona -ec označuje nositele negativních vlastností např. *drzec*, *pitomec*, *surovec* aj.

³⁴ (Zima, 1961 stránky 14-15)

³⁵ (Zima, 1961 str. 15)

³⁶ (Zima, 1961 str. 16)

³⁷ (Zima, 1961 stránky 16-20)

³⁸ V tomto případě nemusí jít o nositele negativní vlastnosti.

Příklad z analyzovaných vzorků: „*blbec*“ (Blesk, 19.1. 2017); „*opilec za volantem*“ (Blesk, 20.1.2017)

-ek – označuje jména nositelů vlastností odvozená od přídavných jmen dějových, jejichž základem jsou trpná přičestí na *-n*. Např. *rozcuchánek, usmrkánek, pokakánek* aj. Považujeme za důležité zmínit, že u tohoto typu přípony není expresivita neutrálního základu daná příponou *-ek* samotnou. U slov jiného typu expresivně nepůsobí, například *žloutek, bílek*.

-och (-ouch) – tato přípona se vykytuje u nečetných jmen nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen. Jejich expresivita je zdůrazněna střídáním *t-t'* a *d-d'* např. *tlust'och, mlad'och*. U jiných členů této slovo tvorné skupiny expresivitu nepociťujeme, např. *běloch, staroch, slaboch* aj.

Příklad z analyzovaných vzorků: „*na papoucha*“ (Blesk, 20.1.2017)

-ouš – u jmen nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen, označující osoby. Např. *divouš, drahouš, chytrouš* aj.

-oušek – u jmen nositelů vlastností. Jedná se především o slova, která jsou na rozdíl od vlastních deminutiv, které jsou touto příponou utvořena od existujících základů (*drahouš-drahoušek*), příponou přímo tvořena. Např. *holoušek, slaboušek, plešat'oušek* aj.

-as – u jmen nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen a u jmen odvozených analogicky od základů jiných, zpravidla substantivních. Např. *prud'as, tvrd'as, mamlas* aj.

-an – se vyskytuje u celkem řídkých názvů nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen např. *tupan, suchan* aj. Dále se tato přípona vyskytuje u augmentativ odvozených od substantivních základů, např. *nosan, zaban* aj. A v poslední řadě u pejorativ typu *socan, dacan*. Některé názvy nositelů vlastností, které obsahují prodlouženou příponu **-án** jsou expresivní, např. *chromán, slepán, suchán* aj.

Příklady z analyzovaných vzorků: „*soužití dvou habánů*“ (Mladá fronta DNES, 17.1.2017); „*říká dlouhán z ...*“ (Mladá fronta DNES, 20.1.2017)

-oun – tato přípona se objevuje u jmen nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen. Dále pak u činitelských jmen odvozených touto příponou od kmenů sloves nedokonavých a u jiných pejorativ, např. *hrboun, ušoun, mlsoun, mračoun* aj.

Příklady z analyzovaných vzorků: „*kdy se čahoun s ...*“ (Mladá fronta DNES, 17.1.2017); „*kteřou na něj hlavouni...*“ (Blesk, 4.1.2017)

-our – u denominativ označujících bytosti mužské např. *dědour, kaňour, samour* aj. Dále u některých substantiv můžeme použít příponu **-ous**, která označuje expresivně i u jiných slovních základů bytosti mužské, a to zpravidla v řeči lidové a v nářečích. Např. *divous, kakabous* aj.

Příklady z analyzovaných vzorků: „lákají *mrňouse* na plat...“ (Blesk, 18.1.2017)

-a, varianty **-ta, -ka, -da** – nalezneme u názvů nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen, dále u jmen činitelských a jiných substantiv z oblasti mluveného jazyka. Např. *ňouma, posera, prďola* aj.

-out – u nečetných deverbativ a denominativ, např. *žrout, mlsout, mrzout* aj.

-era, -ěra, -ura – u maskulin lidového jazyka a spontánních mluvených projevů, např. *špinděra, troubera, trumbera* aj. Možná je také varianta **-ula**, např. *dědula*.

Jak uvádí Zima³⁹, v některých případech není expresivní povaha u slova dána pouze samotnou příponou. Expresivita bývá často zesilována i expresivním rázem slovního základu, jeho hláskovým skladem.

3.3.1.2.2 Expresivita daná příponami u substantiv feminin

Jak uvádí Zima⁴⁰, na rozdíl od přípon, které se pojí se substantivy rodu mužského, je expresivních přípon u substantiv rodu ženského podstatně méně. Přípony opět uvedeme na základě práce Zimy. Do kategorie expresivních přípon rodu ženského patří tyto:

-na – vytváří expresivní jména činitelská označující ženské osoby podle jejich příznačné činnosti. Např. *šklebna, chlubna, křikna* aj.⁴¹

-anda – vytváří jednak obecná, slangová a argotická pojmenování činností, odvozená zpravidla od sloves, nejčastěji ve významu substantiva verbálního, např. *šuškanda, šeptanda, čumenda* aj. Další možností je označení nositelek vlastností. Tato přípona se může vyskytovat také v obměnách **-inda, -enda**.

-izna – přípona značně expresivní povahy a málo produktivní. Slovu dodává pejorativní zabarvení. Např. *babizna, holčizna, slabizna* aj.

-ajzna – v pojmenováních slangových a vulgárních. Např. *šťabajzna, šťavajzna, tlamajzna* aj.

³⁹ (Zima, 1961 str. 19)

⁴⁰ (Zima, 1961 str. 20)

⁴¹ Způsobem tvoření zde patří také *štěkna*, označující hubatou ženu, významově se ale jedná o expresivitu adherentní.

-ule – objevuje se ojediněle, např. *trampule, ochechule* aj.

3.3.1.2.3 Expresivita daná příponami u substantiv neuter (kromě deminutiv)

Jak uvádí Zima⁴², u neuter zjišťujeme nejmenší počet slovo tvorných expresivních typů. Na rozdíl od rodu mužského, kde expresivita přípon je především augmentativní povahy, pozorujeme, že u rodu středního je spjatá především s jejich deminutivností. Augmentativní povaha se objevuje jen ojediněle. Jako příklad Zima zmiňuje příponu **-isko**.⁴³

U této přípony dochází k možnosti dvojího významu, deminutivního i augmentativního. Zima dodává, že to, s jakým příznakem je na tuto příponu pohlíženo ve velké míře souvisí s územním členěním.⁴⁴ Např. *chlapisko, člověčisko, dobročisko* aj.

3.3.1.3 Expresivita slov hybridních

Co se týče morfologické roviny, můžeme inherentní expresivitu nalézt také u slov hybridních. O slovech hybridních můžeme hovořit, pokud se ve slově spojují prvky domácího a cizího jazyka.⁴⁵

Podle Zimy⁴⁶ se jedná o slova s výrazným vrstevním protikladem mezi slovním základem a příponou. Dochází k němu zejména spojováním cizí přípony spisovného jazyka s domácím základem.

Hybridně tvořená expresiva mají následující přípony:

-ista – *Kopálista, srandista, šeptandista* aj.

-ant – *hrubant, pracant, trulant* aj.

-átor – *synátor, vědátor* aj.

-ián – *hrubián, grobián* aj.

-ius – *milius* aj.

Příklad z analyzovaných vzorků: „a to je ještě *milius*“ (Blesk, 18.1.2017)

Mezi expresivní slova hybridní patří také slova tvořená ojediněle. Podle Zimy můžeme jako příklad uvést slova *flamendr, pléšárius, šizunk* aj.

⁴² (Zima, 1961 str. 21)

⁴³ (Zima, 1961 str. 21)

⁴⁴ Tamtéž

⁴⁵ (Grepel, a další, 2012 str. 101)

⁴⁶ (Zima, 1961 stránky 21-22)

Příklad z analyzovaných vzorků: „vyhlášený *flamendr*“ (Blesk, 18.1.2017)

3.3.1.4 Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost

Zima uvádí, že expresivitou způsobenou změnou neživotnosti v životnost se již dříve zabýval V. Šmilauer. Podle Šmilauera⁴⁷ dochází k expresivitě u slovtvorného typu substantiv zakončených příponou **-ina**.

Šmilauer⁴⁸ ve své práci uvádí jednotlivé slovní skupiny, které mohou za užití přípony **-ina** vznikat. Vzniklými slovy vyjadřujeme nelibost, nechuť a odpor k jevům, o nichž mluvíme. Je zde tedy přítomný slabší odstín expresivnosti, a to záporný. Jedná se o jména označující výsledky dějů, ve velké míře dějů destruktivních např. *připálenina*, *trhlina*, *zdechlina*. Dále těmito slovy můžeme označovat chorá místa na těle jako například *opuchlina*, nebo děje samotné, např. *dřina*. Expresivního významu nabývají slova, u nichž došlo k záměně kategorie životnosti v neživotnost a často i k záměně rodu. Zde Šmilauer jako příklady uvádí výrazy *vychrtlina*, *vzteklina*, *umazanina* aj.

Příklady z analyzovaných vzorků: „proslulý *dřinou*“ (Mladá fronta DNES, 20.1.2017); „*trenérina*“ (Blesk, 9.1.2017)

Zima dále uvádí, že obdobně je tomu u podstatných jmen rodu středního s příponou **-dlo**, **-lo**. Ta označují zpravidla nástroj, nebo prostředek. Slovo nabývá expresivní povahy přechodem do kategorie životnosti. Např. *čumidlo*, *fintidlo*, *nemehlo* aj.⁴⁹

3.3.1.5 Expresivita vznikající významovou změnou slovtvorného typu

Slova této kategorie nabývají expresivní povahy jen ojediněle. K významové změně slovtvorného typu dochází, použijeme-li přípony významu zcela jednoznačného k vytvoření slova významu zcela odlišného.⁵⁰

Tento jev Zima vysvětluje na příponě **-árna**, která zpravidla označuje obecná jména místní, jako čekárna nebo posluchárna. V tomto případě se o slova s expresivním charakterem nejedná. O výrazný příznak expresivity se jedná až v případě, použijeme-li příponu **-árna**

⁴⁷ ŠMILAUER, V. Substantiva tvořená příponou –ina. Naše řeč [online]. [citováno 2017 – 02– 26]. 1938, roč. 22, č. 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3321>

⁴⁸ Tamtéž

⁴⁹ (Zima, 1961 str. 23)

⁵⁰ (Zima, 1961 str. 23)

k vytvoření slov označujících projevy vlastností. Vzniklá expresiva jsou často povahy vulgární, lidové nebo slangové.⁵¹ Např. *čuňárna, lumpárna, ulejárna* aj.

Příklady z analyzovaných vzorků: „tohle je *sviňárna*...“ (Blesk, 18.1.2017)

3.3.1.6 Expresivita působená reduplikací

Reduplikaci považujeme za typický projev expresivity.⁵² Jak uvádí Zima⁵³, v češtině jde zpravidla o částečnou reduplikaci v rámci derivace v příponách adjektivních, a to deminutivních, např. *maličký, malilinký*, nebo augmentativních, např. *dlouhatanánský* a v předponách **pra-** a **pře-**: *prapraobyčejný, přepřevýborný*.

K expresivitě může docházet také reduplikací slovního základu v rámci kompozice slova např. *pouhopouhý, čistočistý, černočerný* aj.

3.3.1.7 Expresivita v oblasti kompozice slova

Jak jsme zmínili v předchozí kapitole do oblasti kompozice slova zasahá reduplikace slovního základu. Expresivní slovní výrazy vznikají také ve skupině některých jmenných složenin předponových.

Zima⁵⁴ jmenuje především jmennou předponu **arci-**, jež se skládá se substantivy nebo s adjektivy od nich odvozenými. Této přípony se užívá k vyjádření hodností, nebo čestných titulů. Často se pojí také s hanlivými či silně citovými slovy. Podle Zimy má většina slov tohoto typu výraznou významovou složku pozitivního hodnocení. Odstín kladného hodnocení proniká i do první části složeniny. Např. *arcikníže, arcibuřič, arcilump* aj.

Jako další zmíníme předponu **vele-**. Ta je oproti předchozí předponě užívána ojedinele. I zde působí expresivitu složenin nejen negativní emocionální zabarvení jejich základu, ale i kontrast s pozitivním významovým hodnocením předpony, např. *velejemný, velectěný, velevážený*.

Za expresivním považujeme také předponu **obr-**, u níž se jedná o slova pejorativního významového zabarvení, např. *obrsokol, obrproletář*. Dále předponu **truc-**, např.

⁵¹ Tamtéž

⁵² Tamtéž

⁵³ Tamtéž

⁵⁴ (Zima, 1961 str. 24)

trucorganizace, trucvýlet a předponu **erc-**, u nečetných složenin lidového a hovorového jazyka např. *ercblázen, ercbaba*⁵⁵ aj.

Zima také hovoří o expresivních kompozitech slovesného typu *vtichvost, utřinos, odřivous*, jejichž expresivita je získána skládáním dvou prvků, které ve své významové přenesenosti budí dojem nápadnosti až groteskní, v nové pojmenování.⁵⁶

3.3.1.8 Expresivita substantivních deminutiv

Jak uvádí Zima, oblast těchto expresivních výrazů je velmi mnohotvárná a bude zapotřebí v ní mnohé jazykové skutečnosti řešit jazykovým povědomím lexikografa. Nicméně „*lze zjistit určité jazykové principy, které určují expresivitu mnohých substantivních deminutiv s jistotou poměrně značnou*“.⁵⁷

Podle Zimy, chceme-li k jejich stanovení dojít, musíme vycházet z analýzy vztahu mezi slovem základním a jeho deminutivem. Na základě Zimy ponecháme mimo rámec naší práce deminutiva jenom formální. U nich je sémantický vztah k slovům základním téměř nebo zcela přerušen, příklad typu *kružidlo-kružítko*.⁵⁸

Věnovat se budeme ostatním deminutivům, u nichž je sémantický vztah k jejich slovu základnímu živý. Zima uvádí, že tento vztah může být trojího typu. Na základě práce Zimy tedy provedeme následné dělení na vztah kvantitativní, kvalitativní a kvantitativně kvalitativní.⁵⁹

- **Vztah kvantitativní** – vyjadřuje menší míru vlastností nebo rozměru, příklad typu: *strom-stromek-stromeček*. Kvantitativní rozdíl bývá mezi základním slovem a zdrobnělinami prvního stupně i mezi zdrobnělinami prvního a druhého stupně.
- **Vztah kvalitativní** (ve smyslu citového hodnocení) – u těchto slov se jedná o změnu kvalitativní podmíněnou osobním vztahem mluvčího k dané skutečnosti. Mění se pouze hodnocení kvality věcí, a to ve směru od neutrálnosti k pejorativnosti nebo meliorativnosti. Např. *řečičky, mlíčko, gulášek, másličko* aj.
- **Vztah kvantitativně kvalitativní** – dvojí vztah deminutiva k substantivu základnímu se může vzájemně doplňovat. Deminutivum může označovat skutečnost kvantitativně menší než slovo základní a zároveň i kvalitativně

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ (Zima, 1961 str. 25)

⁵⁸ Tamtéž

⁵⁹ (Zima, 1961 stránky 25,26)

změněnou. Zima uvádí příklady čerpané od moderních českých autorů (vyrazily první *lístečky*).

Expresivní jsou často i deminutiva vytvořená od substantiv abstraktních, např. *akcička*, *náladička*, *nápadek*, *neštěstíčko* aj. I zde ale nacházíme výjimky. Je totiž obtížné přesně vymezit abstraktní slova, tedy vést přesnou dělicí čáru mezi slovem abstraktním a konkrétním.⁶⁰

Expresivních substantivních deminutiv je v jazyce velmi mnoho. Uvědomujeme si ovšem, že jejich platnost může být porušována značnou frekvencí slova, a tím dochází ke stírání jeho expresivní povahy.⁶¹

Příklady z analyzovaných vzorků: „*tvářičku* na to má“ (Blesk, 3.1.2017); „v rámci přestupního *balíčku*“ (Mladá fronta DNES, 6.1.2017)

3.3.1.9 Expresivita daná užitím koncovek

Koncovky, které jsou užití záměrně a jsou považovány za hovorové, oblastní či nespisovné, tedy je můžeme identifikovat jako nápadné, považujeme za expresivní.

V morfologické rovině lze uvést jako expresivní tvar první osoby plurálu od maskulin. Příkladem konkurence prostředku neutrálního a expresivního je koncovka **-ista**: idealisté x fašisti.⁶² Výrazná diferenciacie je také mezi koncovkami **-i** x **-é**, u typu policisti x policisté, kdy označení policisti, je expresivní. Konkurují si také koncovky **-i** x **-ové**: koničci x koníčkové. Užití delší koncovky je vnímáno jako oblastní.⁶³

Citlivým bodem jsou také maskulina s finálou tvarotvorné báze k, g, h, ch, u nichž je průnik ženské koncovky v 6. pádu množného čísla **-ách** hodnocen jako příznak hovorovosti. Koncovka 7. pádu množného čísla **-ami**, popřípadě koncovka **-ama**, je nespisovná. Tvary typu *pracem*, *pracech* či *kostích* jsou jazykové chyby. Koncovky 2. pádu u typu *host*, *kůň* (*hostí*, *koní*) je knižní či zastaralá, podoba *rámě* místo *rameno* rovněž.⁶⁴

Příklady z analyzovaných vzorků: „*Čiňani* na ostrově...“ (Blesk, 6.1.2017); „*my Pražáci*“ (Blesk, 11.1.2017)

⁶⁰ (Zima, 1961 str. 29)

⁶¹ Tamtéž

⁶² (Grepel, a další, 2012 str. 775)

⁶³ (Jílek, a další, 2015 str. 32)

⁶⁴ Tamtéž

3.4 Expresivita v lexikální rovině

Jak uvádí Grepl⁶⁵, slovní zásoba je hlavní doménou expresivnosti. Pozoruje v ní tendenci vytvářet expresivní konkurenty všude tam, kde se mluvčí při sdělování daných obsahů nemůže ubránit citovým postojům.

3.4.1 Expresivita slova

V rovině morfologické a lexikální je expresivita spjata se slovem. Dříve než se tedy dostaneme k vypracování taxonomie, považujeme za důležité uvést také definici expresivity slova.

Jak uvádí Minářová⁶⁶, slovní zásoba spisovného jazyka českého zahrnuje velké množství prostředků emocionálních i expresivních. Jejich opakem jsou prostředky nociónální, expresivně neutrální. Ty, jak podotýká Jílek⁶⁷, slouží pouze k základnímu pojmenování reality.

K definici expresivity slov můžeme využít práci Bečkovu, který uvádí, že „výrazové prostředky expresivní jsou takové, které obsahují – namnoze vedle prvků nociónálních – sdělné prvky nenociónální.“⁶⁸ K nociónálnímu významu se tak druzí ještě příznak citový nebo volní.⁶⁹

Prostředky nenociónální se realizují jako pragmatické rysy významu, tzv. konotace.⁷⁰ Takto označujeme citový příznak společně s příznakem volním a stylovým, tvořící pragmatickou složku významu lexikální jednotky.⁷¹

3.4.2 Expresivita inherentní v lexikální rovině

Jak jsme již pojednali (viz. výše), expresivita inherentní plyne z tvarové podoby slova a expresivní povaha je součástí jeho lexikálního významu. Expresivní zbarvení této skupiny slov je zřejmé i bez zasazení do kontextu.⁷²

⁶⁵ (Grepl, a další, 2012 str. 776)

⁶⁶ (Minářová, 2011 stránky 53,54)

⁶⁷ (Jílek, 2005 stránky 24,25)

⁶⁸ (Bečka, 1992 str. 18)

⁶⁹ (Hauser, 1980 str. 48)

⁷⁰ (Filipec, a další, 1985 str. 69)

⁷¹ (Jílek, 2005 stránky 24,25)

⁷² (Minářová, 2011 str. 234)

3.4.2.1 Expresivita hlásková

Inherentní expresivita se v rovině morfoložické a lexikální ve velké míře překrývá. Expresivita hlásková je totožná s expresivitou hláskového skladu slova. Budeme tedy považovat za jednotné dílčí členění, které jsme uvedli v rovině morfoložické (viz výše).

3.4.2.2 Expresivita slovtvorná

Expresivita slovtvorná se do jisté míry překrývá s expresivitou danou příponami slova, kterou jsme definovali v morfoložické rovině (viz výše). Proto expresivní výrazy, které jsou zároveň problémem morfoložickým i lexikologickým a identifikujeme je v analyzovaných materiálech, započítáme v praktické části do všech kategorií, do kterých náleží.

Jílek⁷³ do expresivity slovtvorné navíc řadí slova zdobnělá, tedy **deminutiva**. Což jak uvádí Grepel⁷⁴, jsou desubstantivní odvozeniny, jejichž formant je nositelem přídatného významového znaku menšího rozměru a/nebo pragmatického rysu hodnocení.

Deminutivní charakter mají rovněž následující přípony: **-ek, -ík, -ka, -ko, -átko, -eček, -íček, -ička, -ečka, -íčko, -ečko, -ánek, -ínek, -áček, -enka, -inka, -oušek, -uška**.⁷⁵

Oproti deminutiv zde pak řadíme také **augmentativa** neboli slova zveličelá. Podle Jílka⁷⁶ je jejich hodnotící charakter primárně záporný. Augmentativa jsou desubstantivní odvozeniny, jejichž formant vyjadřuje přídatný znak velkých rozměrů a/nebo subjektivní hodnocení, pro něž je charakteristická velká míra negativně laděné expresivity.

Negativně laděné hodnocení obsahují také augmentativní přípony, mezi nimi: **-isko, -ák, -izna/ajzna, -as, -oun, -our, -onda**.

Dále Jílek⁷⁷ do této kategorie řadí výrazy vzniklé zesílením či zjemněním původních vlastností, názvy nositelů vlastností vyznačujících se nápadným znakem a názvy osob se zápornou předponou. Záporný příznak zesilují také cizí předpony, které lze označit jako augmentativní. Jedná se o předpony **arci-, erc-, obr-**.

Příklady z analyzovaných vzorků: „nějací *pupkatí neznámkové*“ (Mladá fronta DNES, 19.1.2017); „přesně taková *pohodička* se ...“ (Blesk, 17.1.2017)

⁷³ (Jílek, 2005 stránky 25 - 26)

⁷⁴ (Grepel, a další, 2012 str. 125)

⁷⁵ (Jílek, 2005 str. 25)

⁷⁶ (Jílek, a další, 2015 stránky 79,80)

⁷⁷ (Jílek, 2005 stránky 25,26)

3.4.2.3 Expresivita lexikálně sémantická

Jílek v rovině lexikální uvádí také expresivitu lexikálně sémantickou. Ta je spjatá se základním významem slova, který označuje věci vyvolávající citové hodnocení.⁷⁸ K expresivům lexikálně sémantickým řadíme ta slova, jejichž citový příznak je obsažen ve slovech označujících záporné, nelibé skutečnosti, například *pitomec*, *hlupák*, *blbec* aj. Častým užíváním nadávek se stává expresivní příznak součástí významu celého lexému, například u slov „*osel*, *vůl*, *tele*“.⁷⁹ Do lexikálně sémantické expresivity řadíme také citoslovce⁸⁰, částice⁸¹ a expresivitu lexikálně sémantickou mají také frazémy.⁸²

Některá lexikálně sémantická expresivní slova svou stavbou odpovídají také expresivitě slovtvorné a hláskové, případně oběma. Obsahují expresivní formant. Například slovo *blbeček* je jak lexikálně sémantické, tak zároveň spadá do kategorie expresiv slovtvorných, a navíc obsahuje záporné hodnocení. Pokud v analyzovaných materiálech identifikujeme takový výraz, započítáme jej v praktické části do všech kategorií, kterým bude odpovídat.

Příklady z uvedených vzorků: „Ač byl sám na dvorci *rapl...*“ (Mladá fronta DNES, 17.1.2017); „druhý nejproduktivnější *borec*“ (Blesk, 6.1.2017)

3.4.2.3.1 Expresivita částic

„Částice jsou většinou slova expresivní, jejichž expresivita se pohybuje mezi *emocionalitou a intelektuálností*.“⁸³ Expresivita u částic se projevuje v aktualizací funkci, tj. v motivovaném zvýraznění jazykových prostředků v textu pomocí částic. Krobotová jako příklad užívá větu: „*A místnosti přetopené nad 25 °C určitě nesvědčí našemu zdraví.*“⁸⁴

Jak dále uvádí, asi čtvrtina všech částic je homonymních s jinými slovními druhy nebo slovními tvary. Krobotová⁸⁵ nadále částice dělí, a to podle distinktivních rysů, mezi které patří apelovost, hodnocení, emocionalita a strukturace textu.

Částice apelové vyjadřují vztah mluvčího k adresátovi i ke sdělované skutečnosti, a to například prostřednictvím otázky („*Jestlipak jsi to už udělal?*“), nebo přání („*Už aby bylo*

⁷⁸ (Jílek, 2005 str. 26)

⁷⁹ (Krobotová, 2001 str. 38)

⁸⁰ (Jílek, 2005 str. 26)

⁸¹ (Jílek, a další, 2015 str. 80)

⁸² Tamtéž

⁸³ (Krobotová, 2001 str. 57)

⁸⁴ Tamtéž

⁸⁵ (Krobotová, 2001 str. 58)

jaro.“). **Částice žadací** vyjadřují vztah mluvčího k textu, který může buď přijímat nebo odmítat některé jevy. **Částice emocionální** vyjadřují citový vztah mluvčího k obsahu textu nebo jeho části. Mluvčí jejich prostřednictvím může vyjadřovat uspokojení např. *bohudíky, našťestí*, zklamání př. *nanešťestí, bohužel*, či obavu př. *nedejbože*. Posledním typem jsou **částice strukturující text** vyjadřující vztah mluvčího k členění textu nebo jeho části. Funkčně se blíží spojkám a mohou například signalizovat začátek textu nebo jeho části, např. *No, nic ve zlém*, dále hierarchizovat text př. *za prvé; ani – ani*, či shrnout jeho význam např. *případě, prostě, zkrátka*.⁸⁶

Příklady z analyzovaných vzorků: „*bohužel*“ (Mladá fronta DNES, 13.1.2017); „*no a právě*“ (Blesk, 12.1.2017)

3.4.2.3.2 Expresivita citoslovcí

Citoslovce můžeme považovat za expresivní prostředky, a to na základě Bečky⁸⁷, který uvádí, že citoslovce jsou typickými představiteli slov expresivních a Krobotové⁸⁸, která uvádí, že citoslovce mají absolutní stylistické zabarvení a jedná se o příznaková emocionální slova. Jejich funkcí je stimulovat posluchače, čtenáře i diváka a oživit projev.

Příznaková je fonologická struktura citoslovcí, která je typická pro inherentní expresivitu. Projevuje se především neobvyklou kombinací fonémů (-aj-, -oj-, -ju-, -ks-, -ksl-, -jbl- aj.) a výskytem fonémů málo frekventovaných (f, é, ó).⁸⁹ Dále se citoslovce vyznačují svou nápadností, tj. méně obvyklými skupinami hlásek: *chň, fň, žbl, bl, jau, ajs, pčí, chr, chř*, a reduplikací: *au au, cha chacha*, délkami samohlásek: *jú, jée* a rýmováním: *cupy dupy*.⁹⁰

Na základě Bečky citoslovce dělíme na emocionální např. *ach, juj, božítku*, apelová např. *hej, halo, pst* a zvukomalebná př. *prásk, žbluňk, frr* aj.⁹¹

Příklady z analyzovaných vzorků: „*Haló*, tady Usain...“ (Mladá fronta DNES, 2.1.2017); „občas dělal *bububu*“ (Blesk, 11.1.2017)

3.4.2.3.3 Expresivita frazémů a idiomů

Frazémy jsou ustálená víceslovná pojmenování, která mají celistvý význam (zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek). Přestože je jejich hlavní podmínkou

⁸⁶ Tamtéž

⁸⁷ (Bečka, 1992 str. 58)

⁸⁸ (Krobotová, 2001 str. 58)

⁸⁹ (Petr, 1986 str. 240)

⁹⁰ (Grepel, a další, 2012 str. 358)

⁹¹ (Bečka, 1992 str. 58)

ustálenost a nezaměnitelnost jejich slovního obsazení, patří k jejich typickým rysům expresivita.⁹² Jak uvádí Grepl⁹³, vedle termínu frazém se můžeme setkat také s termínem idiom. V této dichotomii pak frazém zdůrazňuje formální stránku frazeologické jednotky a idiom stránku významovou.

Expresivní frazémy jsou dominantně hodnotící, jejich expresivita je obsažena v lexikálním významu a jako takové náleží k inherentním lexikálně sémantickým expresivům. O expresivitě hovoříme tehdy, pokud frazém obsahuje přímo slovo expresivní anebo pokud alespoň jedno k frazeologismu synonymní pojmenování, jeden možný metajazykový opis obsahuje expresivní konotaci. Tedy má schopnost vyjádřit emoční stav či přímo emocionalitu.⁹⁴

Expresivita frazeologismů bývá založená také na větší či menší intenzitě hodnotícího rázu expresiva, případně na jeho zdůraznění.⁹⁵ Bečka⁹⁶ tento typ pojmenovává jako intenzifikační frazeologické obraty, které vznikají ustálením slovních spojení, v nichž determinant zesiluje (intenzifikuje) význam slova základního.

Frazémy dále dělíme na nevětné a větné. Mezi nimi pak vyčleňujeme přechodový typ a to rčení (úsvoví). Následující členění provedeme na základě *Příruční mluvnice češtiny* M. Grepla⁹⁷ a *Lexikologie a stylistiky nejen pro žurnalisty* V. Jílka.⁹⁸

Frazémy nevětné se zapojují do vět až v konkrétních kontextech a jejich škála je velmi bohatá. Frazémy nevětné můžeme dále dělit na jednotlivé strukturní typy, a to například na frazémy s funkcí slovesnou obsahující sloveso: *dělat kličky*, *praštit se přes kapsu*.

Charakter frazémů mají rovněž ustálená přirovnání např. *dřít jako mezek*. Jejich funkce je intenzifikační. Také slouží ke zdůraznění a kladnému či zápornému zhodnocení tohoto znaku.

Rčení jsou v užším pojetí omezena na slovesné frazeologismy. Klíčové pro ně je sloveso. Začleňují se do projevu a mění se mluvnicky, např. *dělat z velblouda komára*. Některá ale naopak mají ustálenou větnou podobu a v infinitivní podobě neexistují: *teče mu voda do bot*.

⁹² (Grepl, a další, 2012 str. 71)

⁹³ Tamtéž

⁹⁴ (Jílek, a další, 2015 str. 80)

⁹⁵ Tamtéž

⁹⁶ (Bečka, 1992 stránky 79-80)

⁹⁷ (Grepl, a další, 2012 stránky 71-73)

⁹⁸ (Jílek, 2005 stránky 74 - 76)

Frazémy větné mohou mít podobu hotové věty, případně souvětí a do kontextu se zapojují jako celek. Tradičně rozeznáváme pořekadla, přísloví, pranostiky a okřídlená slova.

Příklady z analyzovaných vzorků: „Na test *mladé krve* dojde velmi brzy...“ (Mladá fronta DNES, 11.1.2017); „Opravdu *zlatý důl*, ale otevřela...“ (Blesk, 10.1.2017)

3.4.3 Expresivita adherentní v lexikální rovině

V naší slovní zásobě nemá většina slov znaky expresivity ve svém invariantním (základním) významu. Jsou neutrálními a vyjadřují věcné pojmy jako odraz skutečnosti. Expresivními se teprve mohou stát, a to v jiném kontextu, než ve kterém si zachovávají svůj základní neutrální význam.⁹⁹ Jak ve své monografii uvádí Jílek¹⁰⁰, adherentní expresivita se týká variantních významů **polysémních jednotek**.

„Založena je na přenosu pojmenování na jinou označovanou skutečnost, denotát, přičemž invariantní (základní) význam je neexpresivní, expresivní konotační sém obsahuje až význam variantní (druhotný).“¹⁰¹

U expresivity inherentní, stejně jako u expresivity adherentní, lze výrazy nahradit synonymy. Synonymie nám v tomto případě pomáhá zjistit výrazy expresivně adherentní. Jednak nám umožňuje určit expresivitu slovního významu pohybem znaků objektivně zjistitelných, jednak ověřuje poznání zprostředkované jazykovým povědomím. Vzhledem k tomu, že je adherentní expresivita součástí významu slova, je jasné její těsné sepětí s kontextem.¹⁰²

Jak při expresivitě inherentní, tak i při expresivitě adherentní běží ve vrcholném stádiu jejího vývoje o expresivitu lexikalizovanou, tedy o jevy, které jsou součástí systému jazyka.¹⁰³ Jak uvádí J. Zima i V. Jílek, zkoumáme je tedy v oblasti slovní zásoby. S tím ale nesouhlasí Hauser, který tvrdí, že *„citovými příznaky, které vyplývají z užití slova, expresivitou adherentní, se obírá analýza textu.“¹⁰⁴*

Jedním z případů, kdy dochází k expresivitě adherentní je, že neutrální skutečnost označujeme slovem, jehož význam má znaky nadměrnosti. Jedná se o projev intenzifikace sdělení. Jak podotýká Zima, nadměrnost musíme chápat nejen jako znakový výkyv od

⁹⁹ (Zima, 1961 str. 10)

¹⁰⁰ (Jílek, a další, 2015 str. 78)

¹⁰¹ Tamtéž

¹⁰² (Zima, 1961 str. 45)

¹⁰³ (Zima, 1961 str. 11)

¹⁰⁴ (Hauser, 1980 stránky 48-49)

normálu směrem pozitivním, nýbrž i směrem opačným, jako nadměrnou malost. Možný je také opačný postup, tedy, že intenzivnější skutečnost označujeme slovem znakově méně obsáhlým, slabším.¹⁰⁵

Jílek¹⁰⁶ jako příklad adherentní expresivity uvádí slovo *vůl*. V základním (invariantním) významu toto slovo označuje vykastrovaného býka. Jeho význam je neexpresivní. Pod slovem vůl si ale v jiném kontextu můžeme představit hloupého člověka a zde tento význam už nabývá na expresivitě. Obdobně tomu je u slova *kočička*, *inteligent*.

Také u polysémních jednotek je přítomný hodnotící charakter, který je buďto obsažen přímo ve variantním významu slova, nebo je s ním spjat. Primárně kladný hodnotící ráz identifikujeme u variantních významů jednotek *herkules*, *laň* a naopak primárně zápornou hodnotící charakteristiku mají jednotky *jidáš*, *bačkora*.¹⁰⁷

Některé polysémní jednotky mohou obsahovat více variantních významů s expresivní konotací a ty mohou mít odlišnou charakteristiku hodnocení. Užité hodnocení je pak zřejmé z kontextového zapojení. Jako příklad uvedeme slovo „*kvočna*“, které ve smyslu „hloupá dívka“ obsahuje primárně záporné hodnocení a ve smyslu „pečlivá matka“ hodnocení kladné. Na kontextu je závislá i kvalitativní charakteristika expresiva, protože může dojít k přepólování kvality hodnotícího rázu.¹⁰⁸

V praktické části se dílčím dělením expresivity adherentní zabývat nebudeme, zahrneme pouze expresivitu adherentní jako takovou. Objeví-li se v analyzovaných vzorcích slovo adherentně expresivní, uvedeme příklad a započítáme ho do skupiny expresivita adherentní a zároveň určíme, zda obsahuje kladné nebo záporné hodnocení.

Příklady z analyzovaných vzorků: „... i tak ovšem letí kupředu jako *raketa*“ (Mladá fronta DNES, 5.1.); (raketa = podle Slovníku spisovného jazyka českého (dále jen SsJČ) nástroj s výpletem, náboj s pyrotechnikou. V přeneseném významu – raketa = rychlá jako raketa, letí rychle); „... v počtech zápasů se už Jaromír *vyšvihnul*...“ (Blesk, 2.1.2017), (vyšvihnout se = podle SsJČ, švihnutím, mrštným pohybem se dostat výše. V přeneseném významu – vyšvihnout se = dosáhnout vyššího stupně)

¹⁰⁵ (Zima, 1961 stránky 43-44)

¹⁰⁶ (Jílek, 2005 str. 26)

¹⁰⁷ (Jílek, a další, 2015 str. 82)

¹⁰⁸ Tamtéž

3.4.4 Expresivita kontextová

Třetím typem slovní expresivity, který jako první vymezil Zima, je expresivita kontextová. Je to druh expresivity, který je způsoben interferencí dvou lexikálně odlišných stylistických vrstev.¹⁰⁹

Jílek¹¹⁰ uvádí, že je založena na kontrastu způsobeném užitím výrazových prostředků, jež neodpovídají kontextu svým věcným významem, případně svou pragmatickou charakteristikou. Jedná se o jednotky, které jsou užití inkongruentně, zřetelně nenáležitě. Slovo tedy může působit expresivně, aniž by se změnil jeho význam. Dále podotýká, že na rozdíl od expresivity inherentní a adherentní, expresivita kontextová nesouvisí s lexikálním významem, nýbrž s jeho užitím. S tím souhlasí také Bečka¹¹¹, který pro expresivitu vzniklou v aktuálním užití používá název **výrazová expresivita**. V tomto případě se ale jedná o hraniční jev chápání kontextové expresivity. Bečka zde totiž řadí také výrazově nápadné a aktualizací jednotky.

Expresivita kontextová vzniká záměrně, a protože je spjatá s kontextovou slohovou hodnotou, je na rozdíl od expresivity inherentní a adherentní záležitostí čistě stylistickou. Bývá uplatňována v textech uměleckých, esejistických a v žánrech žurnalistiky.¹¹² Příkladem mohou být slova s odstínem knižnosti v Poláckově románu *Bylo nás pět*, v hovorových projevech dítěte.

Pro lepší pochopení expresivity kontextové uvedeme příklady, které uvádí lingvisté zabývající se danou problematikou. Pokud tento typ expresivity nalezneme také v analyzovaných materiálech, přidáme příklady také z nich.

Jílek nabízí jako příklady výrazy *šlojíř* a *pročež*, která jsou realizovaná v rámci běžné komunikace. „*Krásy moc nepobrala, pročež nosí šlojíř před obličejem...*“. SSJČ slova *pročež* a *šlojíř* charakterizuje jako výrazy zastaralé a knižní. Jejich užitím v běžné komunikaci je tedy dosaženo kontextové expresivity.

Příklady z analyzovaných vzorků: „V dějinách ženského tenisu je málo lepších hráček než *sošná* dcera poněkud despotického otce Richarda Williamse.“ (Mladá fronta DNES,

¹⁰⁹ Tamtéž

¹¹⁰ (Jílek, a další, 2015 str. 59)

¹¹¹ (Bečka, 1992 str. 124)

¹¹² (Minářová, 2011 str. 54)

12.1.2017), (SSJČ = knižní, soše vlastní, sochu připomínající); „Otázkou je, zda na *veselce* bude i syn Vláďa, jemuž otec na svatbu nepřišel.“ (Blesk, 2.1.2017), (SSJČ = zast. svatba)¹¹³

3.4.5 Hodnotící charakter expresivních výrazů v lexikální rovině

V lexikální rovině se slova často dělí podle toho, zda obsahují kladný (pozitivní) nebo záporný citový příznak. Může však nastat situace, kdy dojde ke změně kvality expresivního příznaku v kontextu. V některých případech tak může dojít k přepólování expresivity (viz výše). U některých slov není toto rozlišení vyhraněno a mluvíme jen o citovém slově bez další specifikace.¹¹⁴

Jak uvádí Hauser¹¹⁵, expresivní příznaky mají slova všech oblastí stylových i slova nespisovná. Výjimkou jsou odborné názvy, u nichž je expresivita přímo vyloučená.

Vzhledem k nejednotnému přístupu členění v odborné literatuře provedeme členění na základě segmentace P. Hausera v jeho díle *Nauka o slovní zásobě*. Dále budeme vycházet z *Příruční mluvnice češtiny* M. Grepla a *Lexikologie a stylistiky nejen pro žurnalisty* V. Jílka. Bude-li to možné, uvedeme u jednotlivých typů příklady z analyzovaných materiálů. Pokud ne, uvedeme alespoň příklady z dané literatury.

3.4.5.1 Expresiva s citovým příznakem pozitivním

- **Důvěrná, familiární slova** – Užívá se jich v důvěrném styku v okruhu známých osob.

Příklady z analyzovaných vzorků: „*miláček*“ (Mladá fronta DNES, 10.1.2017); „*srdíčko*“ (Blesk, 19.1.2017)

- **Domácká slova, laudativa** – Jedná se o slova rodinného prostředí, odkud se přenášejí do blízkého společenského okolí. Chápání domáckých slov lze zúžit na pojmenování rodinných či příbuzenských vazeb např. *maminka*, *tatínek*. Laudativa jsou slova chválicí, kladně hodnotící.

Příklady z analyzovaných vzorků: „*brácha*“ (Mladá fronta DNES, 2.1.2017); „*přibude na jaře bratříček* anebo *sestřička*“ (Blesk, 2.1.2017)

¹¹³ Výraz „Vláďa“ je zároveň hypokoristikum a započítáváme jej v kategorii Expresivita s citovým příznakem pozitivním, hypokoristika.

¹¹⁴ (Hauser, 1980 str. 50)

¹¹⁵ (Hauser, 1980 str. 51)

- **Hypokoristika** – Jsou domácí obměny vlastních nebo obecně příbuzenských jmen, např. *Alena – Alenka, Ala, Alča*.

Příklady z uvedených vzorků: „at' si ho *Gábi* nechá“ (Mladá fronta DNES, 9.1.2017); „v letošní zimě se *Evík* už...“ (Blesk, 10.1.2017)

- **Dětská slova** – Do této skupiny řadíme slova užívaná dětmi a dospělými v rozhovoru s nimi, například: *papat, čiči*.

Příklady z uvedených vzorků: „Koukat smí, *kakat* ne.“ (Blesk, 20.1.2017); „...který *baští* lepkavé šťávy.“ (Blesk, 20.1.2017)

- **Eufemismy** – Zjemňující slova (meliorativa) jsou synonymní slova a víceslovná obrazná nebo popisná pojmenování, která nahrazují primární pojmenování nějaké nepříjemné, společensky nevhodné či nežádoucí situace a snaží se tak její nepříjemnost zastřít. Například: *blázen* → *chorý člověk*, *slepý* → *nevidomý*, *zrakově postižený*.

Příklady z uvedených vzorků: „*zesnulá* manželka“ (Blesk, 11.1.2017)

3.4.5.2 Expresiva s citovým příznakem záporným

- **Hanlivá, pejorativní slova** – Vyjadřují negativní, odmítavý či pohrdlivý vztah mluvčího, např. *šmelinář, špicl*. U slovotvorných expresiv mají hanlivou charakteristiku augmentativa.

Příklady z analyzovaných vzorků: „Neumějí si poradit se *zatuchlým* prostředím.“ (Mladá fronta DNES, 4.1.2017); „Jak si získal *spratka*...“ (Blesk, 13.1.2017)

- **Zhrubělá slova** – Označujeme jimi skutečnosti vzbuzující odpor nebo pohoršení nad nějakou skutečností. Například: *tlama, chlastat, žrát* aj.

Příklady z analyzovaných vzorků: „Občas zaskočí za týmem na *pokec*.“ (Blesk, 5.1.2017); „...a *seřval* nás“ (Blesk, 11.1.2017)

- **Vulgární slova** – Jsou prostředky hrubého, nespolečenského vyjadřování, například: *hajzl, chcípnout*. Do této skupiny řadíme také tzv. sprostá slova.

Příklady z analyzovaných: „musí být *nadržžený* jako...“ (Blesk, 2.1.2017); „kdo přispěje k chycení *grázla*...“ (Blesk, 5.1.2017)

- **Dysfemismy** – Jsou protipólem k eufemismům. Jedná se o slova a spojení, která oproti jednotce neutrální záměrně zveličují a zdůrazňují nepříjemné, společensky nevhodné či nežádoucí skutečnosti. Jsou typem vulgárního vyjadřování. Například: *homosexuál* → *buzerant*, *zemřít* → *zdechnout*.

4 Praktická část

Jak jsme již uvedli v úvodu naší bakalářské práce, k lexikální a morfologické analýze výskytu expresivních prostředků v žurnalistický sděleních jsme si zvolili dva v současné době v České republice nejčtenější deníky¹¹⁶, a to bulvární deník Blesk a seriózní tisk Mladou Frontu DNES.

4.1 Metodika analýzy sledovaných vzorků

K analýze jsme si vybrali období od 2. do 20. ledna 2017, kdy jsme pravidelně sledovali sportovní zpravodajství v deníku Mladá fronta DNES a v deníku Blesk, z nichž jsme následně vytvořili analyzovaný materiál. Měsíc leden jsme zvolili záměrně, a to především proto, že v tomto období se nekonají žádné významné sportovní události, kterým by média mohla věnovat zvýšenou pozornost. V tomto období byly novináři proporcionálně sledovány dominantní sporty a žurnalisté se nevěnovali výhradně jedné události. Tím pádem se v obou denících vyskytovalo více různorodých textů.

Výskyt expresivních prostředků jsme sledovali v patnácti vydáních Mladé fronty DNES a v patnácti vydáních deníku Blesk. Z námi zvoleného období jsme museli vynechat víkendová vydání obou periodik, a to jednak z důvodu, že Mladá fronta DNES v neděli nevychází, ale také proto, že sobotní vydání Mladé fronty DNES je vydáním zároveň i nedělním, a tím pádem je rozsahově neúměrné sobotnímu vydání deníku Blesk. Analýze jsme tedy nepodrobili vydání ze dnů 7. – 8. 1. a 14. – 15. 1. a využili jsme pouze vydání od pondělí do pátku. Tím jsme získali patnáct vzorků za každé periodikum, celkem tedy třicet sledovaných vzorků. Vzhledem k nepoměrnému rozsahu a velikosti jednotlivých článků ve sportovním zpravodajství daných periodik jsme jednotlivé jevy sledovali v hypotetickém textu o délce 1 000 slov.

Hypotetický text jsme vytvořili vždy z článků na titulní straně sportovního zpravodajství. Pokud nám články na úvodní straně nestačily k tomu, abychom získali potřebných 1 000 slov hypotetického textu, přidali jsme do analyzovaného materiálu také články z následujících stran. Do námi zvoleného hypotetického textu jsme zahrnuli i titulky jednotlivých využitých článků. Vzhledem k tomu, že předmětem této práce jsou autorské texty žurnalistů, námi zvolený hypotetický text neobsahuje citace. Parafráze jako takové bychom měli vynechat také, ale jelikož jim novináři přidávají vlastní hodnocení a doplňují

¹¹⁶ MEDIA GURU. Čtenost: Deníky potvrdily své pozice, vede Blesk. Mediaguru.cz [online]. [citováno 2017 – 04 – 17]. Dostupné z: <https://www.mediaguru.cz/2017/02/data-ctenosti-deniky-potvrdily-sve-pozice-vede-blesk/>

parafráze o interpretaci, případně formulují interpretaci jako parafrázu, tak jsme je v analyzovaném textu zanechali.¹¹⁷

V rámci jednoho hypotetického textu jsme tedy analyzovali pouze autorské texty žurnalistů. Expresivní prostředky jsme v nich analyzovali v lexikální a morfologické jazykové rovině.

Výskyt expresivních výrazů jsme analyzovali ve třiceti hypotetických textech o 1 000 slovech, které dále pojmenováváme jako analyzované vzorky. Patnáct analyzovaných vzorků bylo publikováno v Mladé frontě DNES a zbylých patnáct v deníku Blesk. V každém vzorku jsme určili typy a počet jednotlivých expresivních výrazů. Následně jsme provedli součet jednotlivých dílčích typů, a to zvlášť z jednotlivých vzorků Mladé fronty DNES a zvlášť z deníku Blesk. Získaný součet jednotlivých dílčích typů z 15 vzorků za každé periodikum jsme zprůměrovali. Kritérium přepočtu byl počet expresivních výrazů na jeden hypotetický text. Celkový výskyt jednotlivých typů expresivních prostředků jsme zaznamenali do tabulek (viz níže), a to zvlášť za Mladou frontu DNES a zvlášť za deník Blesk. Jak jsme již zmínili v teoretické části (viz výše), v lexikální rovině jsme se rovněž u identifikovaných expresivních výrazů zaměřili na to, zda obsahují nebo neobsahují hodnocení a pokud ho obsahují, zda je kladné nebo záporné. Výskyt hodnocení jsme přepočítali stejným způsobem jako výskyt expresivních výrazů a zjištěná data jsme zaznamenali do tabulky.

Za jednotlivými jazykovými rovinami jsme provedli komparaci výskytu expresivních prostředků v Mladé frontě DNES a v deníku Blesk a provedli dílčí interpretaci. Na základě všech zjištěných dat jsme interpretovali výsledek.

4.2 Identifikace expresivních výrazů a jejich zařazení do taxonomie

Při identifikaci expresivních výrazů v rovině lexikální a morfologické a při jejich zařazení k jednotlivým dílčím typům jsme vycházeli především z teoretické části a námi vypracované taxonomie. Všechny identifikované výrazy jsme si také ověřili ve slovnících, a to z důvodu, že jsme si u některých výrazů nebyli jistí, kam je zařadit a také proto, že jsme si chtěli ověřit, zda jsou expresivní.

Při vypracování analýzy jsme si výrazy ověřovali prostřednictvím *Internetové jazykové příručky*¹¹⁸. Slovníková část této příručky propojuje data z *Akademického slovníku cizích slov*,

¹¹⁷ (Jílek, a další, 2016 str. 171)

dále jen ASCS, *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (SSČ) a *Slovníku spisovného jazyka českého* (SSJČ).¹¹⁹ Dále jsme k analýze využívali jak tištěnou, tak online¹²⁰ verzi SSJČ a také *Příruční slovník jazyka českého* (PSJČ). K určení expresivity frazeologismů jsme využili *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1: Přirovnání*, *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2: Výrazy neslovesné*, *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3: Výrazy slovesné*, *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4: Výrazy větné*. Dále jsme využili *Slovník nespisovné češtiny* (SNČ). Opíráme se také o znalosti z odborné lingvistické literatury, zabývající se problematikou expresivity, a to především z *Expresivity slova v současné češtině: studie lexikologická a syntaktická* J. Zimy, *Lexikologie a stylistiky nejen pro žurnalisty* V. Jílka, *Nauky o slovní zásobě* B. Hausera, *Příruční mluvnice češtiny* M. Grepla, *České stylistiky* J. Bečky, *Jazykových prostředků s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství* V. Jílka, *Úvodu do české stylistiky* M. Krobotové a *Současné stylistiky* M. Čechové.

Vzhledem k tomu, že některé analyzované výrazy byly v PSJČ uváděny jako expresivní a v SSJČ jako neexpresivní, tedy bez expresivního příznaku, jsme při určování expresivity inherentní, lexikálně sémantické vycházeli pouze z charakteristiky uvedené v SSJČ.

¹¹⁸ Internetová jazyková příručka [online]. <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

¹¹⁹ INTERNETOVÁ JAZYKOVÁ PŘÍRUČKA. O Internetové jazykové příručce. prirucka.ujc.cas.cz [online].[citováno 2017 – 03 – 22]. Dostupné z: http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=_about

¹²⁰ Slovník spisovného jazyka českého [online]. <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

4.3 Výsledky analýzy

4.3.1 Expresivita v rovině morfologické

4.3.1.1 Mladá fronta DNES

Tabulka 1: Absolutní výskyt identifikovaných expresiv v morfologické rovině ve sportovním zpravodajství Mladé fronty DNES a jejich průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text o tisících slovech

Sledované expresivní prostředky v morfologické rovině	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků	Průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text
Expresivita hláskového skladu slova	4	0,2666
Expresivita daná příponami slova	9	0,6
Expresivita slov hybridních	2	0,1333
Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost	3	0,2
Expresivita vznikající významovou změnou slovesného typu	0	0
Expresivita působená reduplikací	0	0
Expresivita v oblasti kompozice slova	0	0
Expresivita substantivních deminutiv	11	0,7333
Expresivita daná užitím koncovek	0	0
Celkem	29	1,9333

4.3.1.2 Blesk

Tabulka 2: Absolutní výskyt identifikovaných expresiv v morfoložické rovině ve sportovním zpravodajství deníku Blesk a jejich průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text o tisících slovech

Sledované expresivní prostředky v morfoložické rovině	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků	Průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text
Expresivita hláskového skladu slova	8	0,5333
Expresivita daná příponami slova	23	1,5333
Expresivita slov hybridních	5	0,3333
Expresivita daná změnou neživotnosti v životnost	3	0,2
Expresivita vznikající významovou změnou slovesného typu	1	0,0666
Expresivita působená reduplikací	0	0
Expresivita v oblasti kompozice slova	0	0
Expresivita substantivních deminutiv	39	2,6
Expresivita daná užitím koncovek	2	0,1333
Celkem	81	5,4

4.3.2 Průměrná četnost na hypotetický text

Tabulka 3: Porovnání průměrné četnosti výskytu expresivních výrazů v morfologické rovině na jeden hypotetický text

	Mladá fronta DNES	Blesk
Počet analyzovaných hypotetických textů	15	15
Absolutní četnost expresivních prostředků	29	81
Průměrná četnost expresivních prostředků na jeden hypotetický text	1,9333	5,4

4.3.3 Komparace

Z výsledků analýzy zaznamenaných v tabulkách (srov. Tabulka 1 a Tabulka 2) vyplývá, že expresivní prostředky morfologické roviny se jak ve sportovním zpravodajství Mladé fronty DNES, tak v Blesku vyskytují. Pokud srovnáme oba deníky, dojdeme k závěru, že celkový součet výskytu expresiv v morfologické rovině je větší v deníku Blesk. Za sledované období jsme identifikovali 29 případů expresivních výrazů v Mladé frontě DNES a 81 případů v deníku Blesk.

V případě Mladé fronty DNES byly v hypotetických textech obsaženy pouze případy expresivity hláskového skladu slova, expresivity dané příponami slova, expresivity slov hybridních, expresivity dané změnou neživotnosti v životnost a expresivity substantivních deminutiv. Všechny tyto kategorie byly zastoupeny také v deníku Blesk. V něm jsme navíc identifikovali také příklady expresivity vznikající změnou slovesného typu a expresivity dané užitím koncovek. V obou periodických jsme zaznamenali nejvyšší výskyt expresivity u substantivních deminutiv a u expresivity dané příponami slova.

Expresivita hláskového skladu slova se v analyzovaných materiálech vyskytovala minimálně. Celkově jsme identifikovali pouze 12 případů užití tohoto typu expresivity, z toho 4 případy v Mladé frontě DNES a 8 v deníku Blesk. Vyšší výskyt byl u výrazů jejichž expresivita byla dána příponami slova. Celkem 9 případů jsme identifikovali v Mladé frontě DNES a 23 případů v deníku Blesk. Považujeme za důležité zmínit, že dané expresivní výrazy byly identifikovány pouze v mužském rodě. Expresivita daná příponami slova v ženském a středním rodě se v námi analyzovaných materiálech nevyskytovala. Nízká frekvence výskytu pak byla také u expresivity slov hybridních a expresivity způsobené změnou neživotnosti

v životnost. U slov hybridních jsme identifikovali především slova utvořená se slovem „*super*“ a to dvakrát v případě Mladé fronty DNES a čtyřikrát v případě Blesku. V bulvárním plátku jsme navíc identifikovali jedenkrát výraz „*milius*“. Expresivita způsobená změnou neživotnosti v životnost byla v obou denících zastoupená slovem „*dřina*“. V Mladé frontě DNES i v Blesku jsme jej identifikovali třikrát. V obou případech byl nulový výskyt v analyzovaných materiálech zjištěn u expresivity v oblasti kompozice slova a u expresivity působené reduplikací. Expresivitu vznikající změnou slovesného typu jsme identifikovali pouze v deníku Blesk, a to pouze jedenkrát. Zastoupena byla slovem „*sviňárna*“. Dále jsme jen v Blesku identifikovali expresivitu danou užitím koncovek. Expresivně použité koncovky se v něm vyskytovali pouze dvakrát. Největší výskyt expresivních jazykových prostředků v morfologické rovině byl v kategorii expresivita substantivních deminutiv. V Blesku můžeme sledovat častější užití substantivních deminutiv. V poměru s Mladou frontou DNES je to 39:11.

Z Tabulky 3, ve které jsme porovnali průměrnou četnost výskytu expresivních výrazů v morfologické rovině na jeden hypotetický text vychází, že v součtu deník Blesk využívá více morfologicky utvořených expresivních prostředků než Mladá fronta DNES. Deník Blesk průměrně používá 5 expresivních výrazů na jeden hypotetický text, zatímco Mladá fronta DNES pouze 2.

4.3.4 Expresivita v rovině lexikální

4.3.4.1 Mladá fronta DNES

Tabulka 4: Absolutní výskyt identifikovaných expresiv v lexikální rovině ve sportovním zpravodajství Mladé fronty DNES a jejich průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text o tisících slovech

Sledované prostředky v lexikální rovině	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků	Průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text
Inherentní expresivita	264	17,6
Hlásková expresivita	4	0,2666
Slovtvorná expresivita	28	1,8666
Lexikálně sémantická expresivita	232	15,4666
Částice, citoslovce	179	11,9333
Ostatní lexikálně sémanticky expresivní výrazy	40	2,6666
Frazémy	13	0,8666
Adherentní expresivita	42	2,8
Kontextová expresivita	14	0,9333
Citový příznak kladný	4	0,2666
Důvěrná, familiární slova	1	0,0666
Domácká slova, laudativa	2	0,1333
Hypokoristika	1	0,0666
Dětská slova	0	0
Eufemismy	0	0
Citový příznak záporný	8	0,5333
Hanlivá slova	8	0,5333
Zhrubělá slova	0	0
Vulgarismy	0	0
Dysfemismy	0	0
Celkem	332	22,1333

4.3.4.2 Blesk

Tabulka 5: Absolutní výskyt identifikovaných expresiv v lexikální rovině ve sportovním zpravodajství deníku Blesk a jejich průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text o tisících slovech

Sledované prostředky v lexikální rovině	Absolutní počet identifikovaných expresivních prostředků	Průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text
Inherentní expresivita	299	19,9333
Hlásková expresivita	8	0,5333
Slovtvorná expresivita	62	4,1333
Lexikálně sémantická expresivita	229	15,2666
Částice, citoslovce	138	9,2
Ostatní lexikálně sémanticky expresivní výrazy	74	4,9333
Frazémy	17	1,1333
Adherentní expresivita	57	3,8
Kontextová expresivita	14	0,9333
Citový příznak kladný	102	6,8
Důvěrná, familiární slova	3	0,2
Domácká slova, laudativa	18	1,2
Hypokoristika	76	5,0666
Dětská slova	4	0,2666
Eufemismy	1	0,0666
Citový příznak záporný	31	2,0666
Hanlivá slova	19	1,2666
Zhrubělá slova	5	0,3333
Vulgarismy	7	0,4666
Dysfemismy	0	0
Celkem	503	33,5333

4.3.5 Průměrná četnost na hypotetický text

Tabulka 6: Porovnání průměrné četnosti výskytu expresivních výrazů v lexikální rovině na jeden hypotetický text

	Mladá fronta DNES	Blesk
Počet analyzovaných hypotetických textů	15	15
Absolutní četnost expresivních prostředků	332	503
Průměrná četnost expresivních prostředků na jeden hypotetický text	22,1333	33,5333

4.3.6 Komparace

Z výsledků analýzy je zřejmé, že lexikální rovina je na výskyt expresivních prostředků bohatší než rovina morfologická. Jak ve sportovním zpravodajství Mladé fronty DNES, tak ve sportovním zpravodajství deníku Blesk jsme identifikovali vyšší frekvenci výskytu expresivních prostředků v rovině lexikální než v rovině morfologické. Přejdeme-li pouze k rovině lexikální, po srovnání obou periodik dojdeme k závěru, že i v této rovině je absolutní počet identifikovaných expresivních výrazů vyšší v deníku Blesk (srov. Tabulka 4 a Tabulka 5). Stejně je tomu také v rovině morfologické (viz výše). Za sledované období jsme identifikovali celkově 332 případů expresiv v Mladé frontě DNES a 503 případů v Blesku.

V lexikální rovině jsme analyzovali především výskyt inherentní, adherentní a kontextové expresivity a jejich dílčích typů. Dále pak výrazy s citovým příznakem kladným a výrazy s citovým příznakem záporným. Jak v Mladé frontě DNES, tak v deníku Blesk byla nejfrekventovaněji užívána expresivita inherentní. A to v poměru 264 případů v Mladé frontě DNES a 299 případů v Blesku. V rámci inherentní expresivity jsme analyzovali také výskyt jejich dílčích typů, a to expresivity hláskové, slovotvorné a lexikálně sémantické, kterou jsme ještě dále členili na expresivitu částic a citoslovcí, expresivitu frazémů a expresivitu zbylých lexikálně sémanticky expresivních jednotek. Jak jsme uvedli již v teoretické části, v kapitole expresivita v morfologické rovině (viz výše), expresivita hlásková je totožná s expresivitou hláskového skladu a identifikovali jsme 4 případy v Mladé frontě DNES a 8 případů v deníku Blesk. Častý byl výskyt expresivity slovotvorné. Celkově jsme identifikovali 90 příkladů, z toho 28 v Mladé frontě DNES a 68 v Blesku. Nejvyšší počet případů jsme identifikovali u expresivity lexikálně sémantické, a to především díky velkému výskytu částic a citoslovcí

v obou denících. U této kategorie nám jako u jediné vyšel vyšší výskyt, a to 179 případů u Mladé fronty DNES. V deníku Blesk jsme jich identifikovali 138. V obou denících pak byla tato skupina zastoupena především částicemi, citoslovce jsme identifikovali pouze ojedinele. Expresivních frazémů jsme identifikovali 13 v Mladé frontě DNES a 17 v deníku Blesk. V obou periodicích se vyskytovali také výrazy, jejichž expresivita je obsažena ve významu slova. I v této kategorii byla frekvence výskytu vyšší v deníku Blesk, a to v poměru 74:40.

V analyzovaných materiálech jsme identifikovali také expresivitu adherentní. Výrazů, které nabývají expresivity až v přeneseném významu jsme identifikovali 42 v Mladé frontě DNES a 57 v deníku Blesk. Ze všech tří typů expresivity byla v obou denících nejméně zastoupená expresivita kontextová. Jak v Mladé frontě DNES, tak v deníku Blesk jsme identifikovali shodně 14 případů.

Nejzásadnější rozdíl ve frekvenci výskytu expresivních prostředků v lexikální rovině byl u slov s citovým příznakem kladným a slov s citovým příznakem záporným. Výrazy obsahující kladný citový příznak byly v deníku Blesk zastoupeny ve 102 případech, zatímco v Mladé frontě pouze ve 4. Způsobeno je to především frekvencí výskytu hypokoristik, tedy domáckých obměn vlastních nebo příbuzných jmen. V Mladé frontě jsme identifikovali pouze jeden případ tohoto užití, v Blesku jich bylo 76.

Nepoměrné zastoupení bylo v obou denících také u výrazů s citovým příznakem záporným. V Mladé frontě DNES jsme identifikovali pouze slova hanlivá, a to v 8 případech. V deníku Blesk jich bylo 19. Navíc jsme zde identifikovali také 5 slov zhrubělých a 7 slov vulgárních. Celkem tedy 31 případů.

Do Tabulky 6 jsme zaznamenali porovnání průměrné četnosti výskytu expresivních prostředků v lexikální rovině na jeden hypotetický text. Z analýzy nám vychází, že v Mladé frontě DNES se průměrně na jeden hypotetický text vyskytovalo po zaokrouhlení 22 expresivních výrazů a v deníku Blesk 34 výrazů. Vysoká četnost je způsobená především vysokým výskytem částic a citoslovcí.

4.4 Přítomnost hodnocení v lexikální rovině

Jak jsme uvedli již v teoretické části (viz výše), vzhledem k tomu, že o přítomnosti hodnocení rozhodujeme na základě významu celé konkrétní lexikální jednotky, zabývali jsme se přítomností hodnotícího charakteru expresivních prostředků pouze u expresivních výrazů roviny lexikální. Přítomnost hodnotícího rázu jsme sledovali zvláště v Mladé frontě DNES a

zvláště v deníku Blesk. Poté jsme jednotlivé výsledky zprůměrovali a výsledky zaznamenali do tabulek.

Na základě analýzy jsme určili, jaký je počet expresivních výrazů obsahujících kladné, záporné hodnocení a kolik jich je bez hodnocení. Jak uvádíme v teoretické části, na základě kontextu může dojít k přepólování expresivity. U těchto případů jsme charakter hodnocení započítávali na základě kontextu. Takže pokud slovo obsahovalo deminutivní příponu, ale v kontextu byl jeho význam záporný, započítali jsme jej mezi výrazy se záporným hodnocením.

Z analýzy přítomnosti hodnotícího charakteru jsme vynechali částice. V případě částic totiž nelze jasně stanovit, zda a jaké obsahují hodnocení. Citoslovce jsme do analýzy započítali. Při identifikaci jsme vycházeli z jejich lexikálně sémantické charakteristiky.

Tabulka 7: Přítomnost hodnocení u expresivních výrazů v lexikální rovině v Mladé frontě DNES a jejich průměrný výskyt na jeden hypotetický text

	Mladá fronta DNES	Průměrný výskyt hodnocení na jeden hypotetický text
Kladné hodnocení	60	4
Záporné hodnocení	65	4,3333
Celkem s hodnocením	125	8,3333
Bez hodnocení	34	2,2666

Tabulka 8: Přítomnost hodnocení u expresivních výrazů v lexikální rovině v Blesku a jejich průměrný výskyt na jeden hypotetický text

	Blesk	Průměrný výskyt hodnocení na jeden hypotetický text
Kladné hodnocení	187	12,4666
Záporné hodnocení	134	8,9333
Celkem s hodnocením	321	21,4
Bez hodnocení	47	3,1333

Tabulka 9: Porovnání průměrné přítomnosti hodnocení u expresivních výrazů na jeden hypotetický text u obou periodik

	Mladá fronta DNES	Blesk
Průměrný výskyt kladného hodnocení	4	12,4666
Průměrný výskyt záporného hodnocení	4,3333	8,9333
Průměrný výskyt s hodnocením celkově	8,3333	21,4
Průměrný výskyt bez hodnocení	2,2666	3,1333

4.4.1 Výsledek analýzy a komparace

Z výsledů analýzy vychází, že v obou námi sledovaných periodických převládá výskyt expresivních prostředků obsahujících hodnocení nad těmi bez hodnocení.

V Mladé frontě DNES jsem identifikovali celkem 125 případů expresivních jednotek obsahujících hodnocení a 34 případů bez hodnocení. Co se týče charakteru hodnocení, převládaly expresivní výrazy s hodnotícím rázem záporným nad rázem kladným, a to v poměru 65:60. Průměrný výskyt hodnotících expresiv je 8 výrazů na jeden hypotetický text.

V deníku Blesk jsme identifikovali celkem 321 výrazů obsahující hodnocení. Na rozdíl od Mladé fronty DNES v Blesku převládalo hodnocení kladné. To jsme identifikovali u 187 případů, zatímco záporné u 134. Takovýto rozdíl je způsoben především vyšším výskytem hypokoristik, které řadíme k výrazům s citovým příznakem kladným. Hodnocení neobsahovalo 47 výrazů. V přepočtu na jeden hypotetický text se v analyzovaných materiálech průběžně vyskytovalo 21 výrazů obsahujících hodnocení.

Pokud porovnáme obě periodika (viz Tabulka 9), tak ve všech kategoriích byl výskyt větší v deníku Blesk. Průměrný celkový výskyt expresivních výrazů s hodnocením je 21 případů na jeden hypotetický text v Blesku a 8 případů v Mladé frontě DNES. Nejmenší rozdíl v průměrném výskytu byl u výrazů neobsahujících hodnocení. V Mladé frontě se průměrně vyskytovali 2 případy a v Blesku 3.

Závěr

V předkládané bakalářské práci jsme se věnovali výskytu expresivních výrazů v autorských textech žurnalistů. Materiálem pro naši analýzu bylo sportovní zpravodajství deníků Mladá fronta DNES a Blesk. Výskyt expresivních výrazů jsme v obou periodických sledovali v rovině morfologické a v rovině lexikální.

V morfologické rovině jsme v Mladé frontě DNES identifikovali celkem 38 expresivních výrazů. Největší výskyt byl u kategorie expresivity substantivních deminutiv, která byla zastoupena celkem 11 případy. Stejně tomu bylo i u deníku Blesk, kde z celkových 80 - ti identifikovaných expresiv jich bylo 39 substantivních deminutiv. To, že se deminutiva vyskytovala v obou periodických nejčastěji znamená, že se autoři snaží o zjemnění obsahů jednotlivých textů a o přiblížení čtenáři. V souvislosti s jejich výskytem jsme identifikovali také to, že z některých deminutiv se rekrutovala přepólována expresivita a tím docházelo k zesílení negativního hodnocení. Příkladem může být výraz „*hračičkové*“, u kterého je patrná deminutivní přípona, ale v kontextu byl jeho význam záporný. V některých kontextech tedy docházelo k zesílení expresivity a některá vyjádření vyznívala až ironicky, např. „*hlavouni*“.

Druhou nejfrekventovanější kategorií v morfologické rovině byly výrazy jejichž expresivita byla dána příponami slova. Celkově jsme identifikovali 9 případů v Mladé frontě DNES a 23 případů v deníku Blesk. Zajímavé je to, že všechny námi identifikované případy byly pouze u slov mužského rodu. Expresivita dána příponami slova se v ženském a ve středním rodě v námi analyzovaných materiálech nevyskytovala. Autoři tedy používali především generická maskulina typu „*mazák*“, „*borec*“, což může vypovídat o genderové nevyváženosti ve sportovním zpravodajství. V obou periodických jsme identifikovali také expresivitu slov hybridních, která byla zastoupená ve spojení se slovem „*super*“, např. *supertalent*, *superrychlý protiútok*, či *superkouč*. V těchto případech se jedná o intenzifikační pojmenování. V deníku Blesk jsme zaznamenali také dva případy expresivity dané koncovkami slova, a to u výrazů „*Čínani*“ a „*Pražáci*“. Z toho plyne snaha o přiblížení jazyka v novinách například jednotlivým fanouškům.

V morfologické rovině jsme ani v jednom periodiku neidentifikovali expresivitu působenou reduplikací a expresivitu vznikající změnou slovesného typu. Průměrný výskyt expresivních prostředků na jeden hypotetický text jsou 2 případy v Mladé frontě DNES a 5 v deníku Blesk.

Oproti morfológické rovině byl výskyt expresivních prostředků v lexikální rovině vyšší. Celkově jsme identifikovali 332 expresiv v Mladé frontě DNES a 503 v deníku Blesk. V lexikální rovině jsme se zaměřili na výskyt expresivity inherentní, adherentní a kontextové. Ze všech tří typů byl jak v Mladé frontě DNES, tak v Blesku nejfrekventovanější výskyt expresivity inherentní. Identifikovali jsme 264 případů v Mladé frontě DNES a 299 případů v Blesku. Vysoká frekvence je dána především ještě jejím dílčím dělením na expresivitu hláskovou, slovotvornou a lexikálně sémantickou. V obou denících byla nejužívanější expresivita lexikálně sémantická. Do ní spadá expresivita částic a citoslovcí. Zde považujeme za zajímavé zmínit, že ze všech kategorií, které jsme v analyzovaných materiálech sledovali, byl pouze výskyt částic a citoslovcí vyšší v Mladé frontě DNES. Ve všech ostatních kategoriích tomu bylo opačně.

Druhý nejvyšší počet případů jsme identifikovali u slov, jejichž expresivita vychází z jejich lexikálně sémantické charakteristiky. V Mladé frontě DNES jsme identifikovali 40 případů a v Blesku 74. Lexikálně sémantickou expresivitu jsme zjišťovali důsledně ve slovnících. Tím jsme byli značně limitováni. Řada výrazů byla uváděna jako neexpresivní, ale kdybychom dali na subjektivní hodnocení, zařadili bychom je jako expresivní. Stejně tomu tak bylo i v případě frazémů. Expresivních jich podle slovníků bylo v Mladé frontě DNES 13 a v deníku Blesk 17. Řada frazémů, které jsme ve vzorcích identifikovali byly podle slovníků neexpresivní a my jsme je tedy v analýze nezapočítávali. Podle subjektivního hodnocení bychom je ale jako expresivní řadili, např. frazém „*vztekem rozpálený do běla*“.

Na základě subjektivního hodnocení by se dala dále rozpracovat tato bakalářská práce. A to tím způsobem, že bychom udělali výzkum na vzorku uživatelů jazyka. Těm bychom předložili výrazy, které jsou podle slovníků určeny jako neexpresivní a udělali bychom šetření, zda by podle jejich subjektivního hodnocení souhlasili s tím, co uvádí slovníky, nebo zda by jim výrazy připadaly jako expresivní.

V obou periodících jsme identifikovali také expresivitu adherentní a kontextovou. Expresivita adherentní byla v Mladé frontě DNES zastoupená 42 případy a v Blesku 57. Expresivita kontextová byla zjištěna v obou periodících shodně ve 14 případech.

Největší rozdíl mezi oběma periodiky byl u slov s citovým příznakem kladným. V Mladé frontě DNES byla pouze 4, oproti Blesku, kde jich bylo 102. To je způsobeno především vysokým výskytem hypokoristik, tedy domácích obměn jmen vlastních nebo obecně příbuzných, které se vyskytovaly v poměru 76:1. To znamená, že se v deníku Blesk snaží o

přiblížení osob, o nichž se píše čtenářům. Zároveň se jedná o vyjádření přátelského vztahu, k těmto osobám. Na základě analýzy jsme dospěli také k poznatku, že především novináři v deníku Blesk, často užívají k označení expresivních výrazů uvozovek. Je tomu tak především právě u hypokoristik. Jako příklad můžeme uvést označení „*Evík*“, či „*Štěpec*“. Z toho můžeme vyvodit, že autoři sami jsou si vědomi expresivního zabarvení těchto slov.

Rozdíl ve výskytu jsme zaznamenali také u slov s citovým příznakem záporným. V Mladé frontě DNES jsme identifikovali pouze 8 výrazů hanlivých. V Blesku jsme jich započítali 19, k tomu jsme identifikovali také výrazy vulgární a zhrubělé, celkem tedy 31 případů. To znamená, že v deníku Blesk dávají autoři článků jasně najevo, co si o aktérech, nebo o situaci, o které se píše myslí. Pro zesílení často daný výraz i opakují. Příkladem je hanlivé slovo *grázl*, které jsme v jednom článku zaznamenali celkem třikrát.

Zajímavé je, že novináři v obou denících téměř nevyužívají opisných pojmenování k popisu nepříjemné či nevhodné situace. Eufemismus jsme identifikovali pouze jedenkrát v deníku Blesk. Výskyt dysfemismů byl v obou periodicích nulový.

Průměrný výskyt expresivních prostředků v lexikální rovině na jeden hypotetický text byl 22 případů v Mladé frontě DNES a 34 v Blesku.

V lexikální rovině jsme se zároveň zaměřili na to, zda námi identifikované expresivní výrazy obsahují hodnocení a pokud ano, zda je kladné nebo záporné. Jak v Mladé frontě DNES, tak v Blesku převládal výskyt expresiv obsahujících hodnocení nad těmi bez hodnocení. Z celkových 159 analyzovaných slov v Mladé frontě DNES jich pouze 34 neobsahovalo hodnocení. V Blesku jsme analyzovali 368 výrazů a hodnocení jich neobsahovalo 47. Z toho jasně vyplývá, že autoři žurnalistických textů ve sportovním zpravodajství vkládají do jednotlivých článků hodnocení a tím předkládají čtenářům svůj názor. Jak uvádí Jílek, může se z jejich strany jednat o snahu vzbudit u příjemce emoční či citovou odezvu. Na základě toho pak mohou dosáhnout změny jeho postoje, případně jej motivovat k žádoucímu typu jednání.

Zajímavé je, že v Mladé frontě DNES převládal výskyt záporného hodnocení. Což můžeme interpretovat jako záměr žurnalistů, popisovat negativně osoby o nichž se mluví. V rámci přítomnosti hodnocení považujeme za nutné podotknout, že velmi často u analyzovaných slov docházelo k přepólování expresivity na základě kontextu jednotlivých hypotetických textů, a to především u deminutiv. Nejčastějšími případy slov bez hodnocení

byla deminutiva typu „*patička*“, „*hlavička*“, které jsou pro sportovní zpravodajství běžné a nenesou žádné hodnocení.

Jak v rovině morfologické, tak v rovině lexikální, byl ve všech kategoriích, které jsme v analýze identifikovali výskyt expresivních výrazů vyšší v deníku Blesk. Jedinou výjimkou jsou částice a citoslovce, které byly častěji zaznamenány v Mladé frontě DNES. Pokud porovnáme rovinu morfologickou a lexikální, tak jsme identifikovali více expresivních výrazů v rovině lexikální, což je dáno především výskytem plnovýznamových slov. Po součtu obou rovin jsem v Mladé frontě DNES identifikovali celkem 370 expresivních výrazů a v Blesku celkem 583. Celkový výskyt expresivních výrazů, za obě jazykové roviny, je tak téměř o třetinu vyšší ve sportovních rubrikách deníku Blesk.

Seznam použitých zkratek

aj. – a jiné

ASCS – Akademický slovník cizích slov

kol. – kolektiv

např. – například

př. – příklad

PSJČ – Příruční slovník jazyka českého

SNČ – Slovník nespisovné češtiny

SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého

SSČ - Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost

tzv. – takzvaný/ takzvaně

Seznam použité literatury

BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0020-8.

ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. Jazykověda. ISBN 80-86642-00-3.

FILIPEC, Josef a František ČERMÁK: *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické. ISBN 21-011-86.

GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd 2., opr. [i.e. 4.vyd.]. Editor Petr KARLÍK, editor Marek NEKULA, editor Zdenka RUSÍNOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. Učebnice pro vys. školy.

HAVRÁNEK, B., BĚLIČ, J., HELCL, M., JEDLIČKA, Alois a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. Ústav pro jazyk český České akademie věd, Praha. [online]. Dostupný z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>. 2011.

JÍLEK, Viktor a Božena BEDNAŘÍKOVÁ a kol. *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4896-1.

JÍLEK, Viktor. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. Studijní texty pro distanční studium. ISBN 80-244-1246-2.

JÍLEK, Viktor a Božena BEDNAŘÍKOVÁ a kol. *Jazyk moderátorů Událostí, hlavního zpravodajského pořadu České televize*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2016. 978-80-244-5125-1.

KROBOTOVÁ, Milena. *Úvod do české stylistiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0315-3.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-2979-4.

MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.

NĚMEC, Igor. *Citově zabarvené výrazy s hláskovou skupinou -ajs/-ajz-*, Naše řeč 43, 1960, s.18-26, In ZIMA Jaroslav, *Expresivita slova v současné češtině*, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s.12-13.

PETR, Jan a kol. *Mluvnice češtiny*. Praha: Academia, 1986.

ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

Internetové zdroje

INTERNETOVÁ JAZYKOVÁ PŘÍRUČKA. *O Internetové jazykové příručce*. prirucka.ujc.cas.cz [online].[citováno 2017 – 03 – 22]. Dostupné z: http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=_about

HOSPODÁŘSKÉ NOVINY. *Karel Hvizd'ala: České noviny o prázdninách 2007*. ihned.cz [online].[citováno 2017 – 04 – 15]. Dostupné z: http://ihned.cz/c4-10036830-21695700-000000_d-karel-hvizdala-ceske-noviny-o-prazdninach-2007

MEDIA GURU. *Čtenost: Deníky potvrdily své pozice, vede Blesk*. Mediaguru.cz [online].[citováno 2017 – 04 – 17]. Dostupné z: <https://www.mediaguru.cz/2017/02/data-ctenosti-deniky-potvrdily-sve-pozice-vede-blesk/>

MEDIÁLNÍ SKUPINA MAFRA. *Mladá fronta DNES*. mafra.cz [online].[citováno 2017 – 03 – 14]. Dostupné z: <http://www.mafra.cz/portfolio.aspx?y=mafra/portfolio-mfd.htm>

ŠMILAUER, V. *Substantiva tvořená příponou -ina*. Naše řeč [online]. [citováno 2017 – 02– 26]. 1938, roč. 22, č. 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3321>

Seznam tabulek

Tabulka 1: Absolutní výskyt identifikovaných expresiv v morfologické rovině ve sportovním zpravodajství Mladé fronty DNES a jejich průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text o tisících slovech	39
Tabulka 2: Absolutní výskyt identifikovaných expresiv v morfologické rovině ve sportovním zpravodajství deníku Blesk a jejich průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text o tisících slovech	40
Tabulka 3: Porovnání průměrné četnosti výskytu expresivních výrazů v morfologické rovině na jeden hypotetický text	41
Tabulka 4: Absolutní výskyt identifikovaných expresiv v lexikální rovině ve sportovním zpravodajství Mladé fronty DNES a jejich průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text o tisících slovech	43
Tabulka 5: Absolutní výskyt identifikovaných expresiv v lexikální rovině ve sportovním zpravodajství deníku Blesk a jejich průměrná četnost výskytu na jeden hypotetický text o tisících slovech	44
Tabulka 6: Porovnání průměrné četnosti výskytu expresivních výrazů v lexikální rovině na jeden hypotetický text	45
Tabulka 7: Přítomnost hodnocení u expresivních výrazů v lexikální rovině v Mladé frontě DNES a jejich průměrný výskyt na jeden hypotetický text	47
Tabulka 8: Přítomnost hodnocení u expresivních výrazů v lexikální rovině v Blesku a jejich průměrný výskyt na jeden hypotetický text	47
Tabulka 9: Porovnání průměrné přítomnosti hodnocení u expresivních výrazů na jeden hypotetický text u obou periodik	48

Přílohy

Pro velký rozměr přiloženy na CD.